

SKOLBIBLIOTEKET OCH ELEVERS VÄLBEFINNANDE

En kvalitativ studie av skolbibliotekariers perspektiv

Mikaela Ragnwald

Examensarbete (30 högskolepoäng) i biblioteks- och informationsvetenskap för
masterexamen inom ABM-masterprogrammet vid Lunds universitet.

Handledare: Lisa Engström

År: 2024

Title

The School Library and Student Wellbeing: a Qualitative Study of the School Librarian Perspective

Abstract

The role of the school library in Swedish schools has been a subject for debate in recent years. The debate typically focuses on the impact of school libraries on student reading ability and information literacy, as well as the legitimacy of the school librarian as a profession. Additionally, society faces an alarming trend in the form of steadily declining mental health among children and teens since the 1980's. This calls for measures to be taken, and all professions who work closely with young people must look at how they can contribute to change. This thesis aims to examine the impact that school librarians and their work have on student wellbeing, focusing on students aged 13-18. By using a qualitative approach where school librarians are interviewed on their perspective as professionals, I explore the extent to which they experience their work as impactful on student mental health, as well as which activities and practices, if any, are considered especially important for this purpose. In order to gain a deeper understanding of the impact of school librarians' work which goes beyond their individual experiences, Tronto's ethics of care is used as a theoretical framework. This provides an understanding of whether, and how, their work can be interpreted as a caring practice. The results show that school librarians perceive several aspects of their work as beneficial to student wellbeing, both in the short and long term. However, the extent to which they perceive student wellbeing as a given part of their job varies somewhat. In the concluding chapter I argue that work performed by school librarians can indeed be viewed as a caring practice, and ought to be valued as such.

Keywords

School Library, School Librarians, Mental Health, Student Wellbeing, Skolbibliotek, Hälsofrämjande

1. Inledning	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Problemformulering	6
1.3 Syfte och frågeställningar	6
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Disposition	7
2. Bakgrund	8
2.1 Skolbiblioteket	8
2.2 Ungas psykiska ohälsa	10
3. Tidigare forskning	13
3.1 Skolbiblioteket som ett tryggt rum	14
3.2 Betydelsen av läsning och kultur	16
3.2.1 Biblioterapi och Shared reading	17
3.2.2 Kulturupplevelser	18
3.3 Hälsolitteracitet	19
3.4 Relationsskapande och socialt stöd	20
4. Teoretiska utgångspunkter	22
4.1 Omsorgsetik	22
4.1.1 Uppmärksamhet	23
4.1.2 Ansvar	24
4.1.3 Kompetens	24
4.1.4 Responsivitet	24
4.2 Omsorgslogik	25
5. Metod och materialinsamling	28
5.1 Kvalitativa intervjuer	28
5.2 Urval och avgränsningar	29
5.3 Tillvägagångssätt vid analys	30
5.4 Etiska överväganden	31
5.5 Pseudonymisering	32
6. Resultat och analys	33
6.1 Skolbibliotekariernas upplevda ansvar	33
6.2 Trygghet	35
6.2.1 Det fysiska biblioteksrummet	36
6.2.2 Bemanning	37
6.2.3 Att hålla på reglerna och upprätthålla det trygga rummet	37
6.3 Relationen med eleverna	39
6.3.1 Att arbeta relationsskapande	39
6.3.2 Att vara någon att prata med	40
6.4 Inkludering – att vara till för alla	42
6.5 Läsningens betydelse	44
6.6 Kulturupplevelsernas betydelse	47
6.7 Värdegrund och demokratiuppdraget	48
6.8 Hälsolitteracitet	50
7. Diskussion och sammanfattning	52
8. Slutsatser och framtida forskning	55
8.1 Slutsatser	55
8.2 Framtida forskning	56
Referenslista	57

Bilaga 1: Intervjuguide	64
Bilaga 2: Informationsbrev.....	67

1. Inledning

1.1 Introduktion

Skolbibliotekets roll och funktion i skolan har varit ett återkommande ämne för debatt de senaste åren, inte minst i relation till barns och ungas läsvanor. År 2025 träder lagen i kraft att alla skolor ska ha ett bemannat skolbibliotek vilket motiveras av att elever “läser för dåligt och för lite” (SVT Nyheter 2023). När skolbibliotekets varande ska legitimeras tenderar med andra ord fokus att ligga på just betydelsen för elevers läsförmåga. Samtidigt står samhället inför en oroande trend i form av den ökande psykiska ohälsan bland barn och unga. Denna problematik har blivit allt mer påtaglig och kräver åtgärder för att hantera och förebygga, och därför är det viktigt att undersöka vad olika yrkesgrupper kan bidra med. I denna uppsats kommer jag därför att rikta blicken mot skolbibliotekarierollen i relation till elevers välmående och psykiska hälsa.

Under min utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap har jag träffat många engagerade skolbibliotekarier som brinner för sitt yrke. Att ett erkännande av sin yrkesroll som viktig och legitim är något man ofta behöver kämpa för att uppnå var en återkommande punkt i våra diskussioner och reflektioner. Därför är det kanske inte så konstigt att man ofta lyfter fram de effekter av skolbiblioteksverksamhet som lättare går att mäta, som läsförmåga eller studieresultat, men under de möten jag haft med skolbibliotekarier har det blivit tydligt för mig att de ofta ser fler förtjänster med sitt arbete. Mitt intresse för just kopplingen mellan skolbiblioteksverksamhet och elevers välmående och psykiska hälsa väcktes under ett möte med en skolbibliotekarie som arbetade på en gymnasieskola. Personen berättade om hur hen i sin roll fungerade som ett stöd för elever som ofta kom till hen för att tala i förtroende. Skolbiblioteket framstod som en unik och trygg plats i skolan där elever kunde dra sig undan, vara sig själva och ha en opartisk vuxen att prata med som inte bedömer dem på något sätt. Detta samtal inspirerade mig att närmare undersöka hur skolbibliotekariers arbete kan påverka elevers psykiska välbefinnande och vilken roll skolbiblioteket kan spela i att främja en positiv skolmiljö. Jag förstår det som att skolbibliotekarien utför en typ av omsorg för eleverna och jag kommer senare i uppsatsen att redogöra för omsorgsbegreppet och hur det kan appliceras på skolbiblioteksarbete.

1.2 Problemformulering

I ljuset av de utmaningar som finns gällande skolbibliotekets status och roll samt den ökade psykiska ohälsan hos unga, vilka jag beskriver mer ingående i kapitlet Bakgrund, vill jag med denna uppsats rikta blicken mot en aspekt av skolbibliotekariers arbete som inte enkelt går att mäta i siffror eller skolresultat, men som är nog så viktig att belysa: skolbiblioteksverksamhetens betydelse för elevers psykiska hälsa och välbefinnande. Denna uppsats ämnar därför att, utifrån en svensk kontext, utforska och förstå hur och i vilken utsträckning skolbibliotekarier uppfattar att de i sin yrkesroll påverkar elevers välbefinnande och psykiska hälsa. Jag undersöker också vilka delar av deras verksamhet som de uppfattar som särskilt betydelsefulla för detta ändamål. Genom att undersöka detta relativt obeforskade ämne kommer denna uppsats att bidra till att fylla en kunskapslucka och ge en bredare förståelse för skolbibliotekets roll i dagens skolmiljö med elevernas välbefinnande i fokus.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att öka kunskapen om hur skolbibliotekarier upplever sin roll och sin biblioteksverksamhet i förhållande till elevernas psykiska hälsa och välbefinnande. Jag vill även bidra till förståelsen för vilken betydelse skolbiblioteket kan ha för att främja dessa, enligt skolbibliotekariernas uppfattning. Därmed hoppas jag också bidra till en vidgad förståelse för skolbibliotekets och skolbibliotekariens funktion i skolan genom att rikta ljus mot en aspekt som sällan lyfts fram i debatten.

För att undersöka detta har följande forskningsfrågor formulerats:

- Vilken betydelse upplever skolbibliotekarier att de har för att främja elevers psykiska hälsa och välbefinnande i skolan?
- Vilka delar av skolbiblioteksverksamheten, om några, upplever skolbibliotekarier främjar elevers psykiska hälsa och välbefinnande?

1.4 Avgränsningar

Jag har valt att fokusera på skolbibliotekarier som främst arbetar med tonåringar, det vill säga som arbetar på skolor som har elever som går på högstadiet eller gymnasiet. Detta eftersom arbete med yngre barn ser annorlunda ut då de befinner sig på en lägre utvecklingsnivå och kräver andra pedagogiska metoder jämfört med barn i högstadiet och gymnasiet.

Jag fokuserar i uppsatsen på främjande av välbefinnande och psykisk hälsa för elever generellt. Jag utgår från ett salutogent perspektiv vilket innebär att fokus ligger på faktorer som stärker och vidmakthåller god hälsa snarare än faktorer som botar ohälsa. Jag kommer inte att ta upp specifika psykiatriska diagnoser eller särskilda behov som elever kan ha utifrån funktionsnedsättningar eller dylikt.

1.5 Disposition

Efter detta inledande kapitel följer kapitlet Bakgrund där jag redogör för uppsatsens kontext. Sedan följer kapitlet Tidigare forskning där jag går igenom litteraturen utifrån ett antal teman. Därefter följer en presentation av de teoretiska utgångspunkterna som innefattar Joan C. Trontos omsorgsetik samt Annemarie Mols teori om omsorgens logik. Sedan följer uppsatsens metodkapitel vilket innefattar både en redogörelse för metodik, tillvägagångssätt, urval och etiska överväganden. Resultat och analys integreras i ett gemensamt kapitel där resultatet av materialinsamlingen både presenteras och analyseras utifrån teori. Sedan följer ett diskussionskapitel där resultatet relateras till samhället i stort. I det avslutande kapitlet redogör jag för uppsatsens slutsatser samt ger förslag på framtida forskning.

2. Bakgrund

I detta kapitel förankras uppsatsen i en samhällelig kontext. Jag redogör för skolbibliotekets och skolbibliotekarieyrkets förutsättningar samt situationen kring barn och ungas psykiska mående och hur det ser ut idag.

2.1 Skolbiblioteket

Sveriges skolbibliotek regleras i både skollagen och bibliotekslagen. Bibliotekslagen säger att skolbibliotek ingår i det allmänna biblioteksväsendet och kommunerna ansvarar för skolbiblioteksverksamheten (SFS 2013:801). Enligt Skollagen ska eleverna i grundskolan, anpassade grundskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan ha tillgång till skolbibliotek (SFS 2010). Det specificeras emellertid inte i lagen vad "tillgång till skolbibliotek" innebär eller vad definitionen av skolbibliotek ska vara (SOU 2021:3; Lärarstiftelsen 2022). Därför har det länge funnits stora skillnader mellan olika skolor i hur verksamheten ser ut och huruvida det över huvud taget finns tillgång till en utbildad skolbibliotekarie. År 2019 hade bara 35 % av elever i grundskola och gymnasium tillgång till skolbibliotek som var bemannat minst halvtid på sin skola, och ytterligare några procent hade tillgång till integrerat folk- och skolbibliotek (DIK 2022). Mer än hälften av eleverna saknade alltså tillgång till ett minst halvtidsbemannat skolbibliotek. Enligt Skolinspektionens (2018) granskning varierar både huvudmäns och rektorers engagemang i skolbiblioteksverksamheten. Rektorerna har ett ansvar när det gäller skolbibliotekens fysiska förutsättningar, integrering i den pedagogiska verksamheten, att ställa förväntningar på verksamheten och att ge förutsättningar för en väl fungerande samverkan mellan skolbibliotekarie och lärare. I vilken mån de antar detta ansvar ser dock väldigt olika ut på olika skolor. Granskningen (Skolinspektionen 2018) visar också att vissa skolbibliotek har fått egna, nya lokaler medan andra är hänvisade till något hörn i lokaler som mestadels används till annat. Vad skolbiblioteket är och vilken typ av verksamhet eleverna erbjuds varierar alltså mycket vilket innebär att likvärdigheten lider (Skolverket 2024).

Regeringen meddelade i september 2023 att de föreslår att det ska avsättas 216 miljoner kronor år 2025 och därefter 433 miljoner kronor årligen från år 2026 till att elever ska få tillgång till bemannade skolbibliotek. Vidare föreslog de att skollagen ska förtydligas så att det framgår att elever ska ha tillgång till bemannat skolbibliotek (Regeringen 2024). Trots detta kvarstår flera frågetecken kring vilka

effekter detta kommer att få i praktiken. Debattörer har bland annat påpekat att det inte finns något tydligt krav på bemanningsgrad (Sonde 2023) och ifrågasatt hur pengarna ska räcka i tider av inflation och effektiviseringskrav (Bruce, Lindquist & Olsson 2024) Sedan den nya satsningen och besked om kommande lagkrav från 2025 meddelades har flera kommuner skurit ner på skolbibliotekarietjänster med hänvisning till besparingskrav trots de nya direktiven (Gordan 2023).

Skolbibliotekarierycket har länge varit en omdiskuterad tjänst som har varit föremål för debatter om bemanning, förutsättningar och legitimitet. Exempelvis har fackförbundet DIK, som bland annat organiserar bibliotekarier, argumenterat för vikten av att ha skolbibliotekspersonal med adekvat biblioteksutbildning vilket även har framhållits av skolbibliotekarier som deltagit i debatten (Centerwall 2023; Bruce & Lindquist 2022). Så är inte alltid fallet idag vilket har negativa effekter på elevernas kunskaper (Skolinspektionen 2018). I en intervju menar Centerwall, som är forskare vid Bibliotekshögskolan i Borås, att yrket har mycket låg status och att skolbibliotekarier ofta behöver kämpa sig uppåt i verksamheterna för att överhuvudtaget bli sedda och tagna på allvar som en central del av skolan (Stigfur 2022; Sawander 2022). Lärare tenderar att ha en bristande kunskap om vilken betydelse skolbiblioteket kan ha för den pedagogiska verksamheten (Skolinspektionen 2018) vilket medför att skolbibliotekarien ofta måste utföra ett konstant arbete med att lära nya lärare om detta (Stigfur 2022). I en enkät som fackförbundet DIK administrerade 2022 uppgav mer än hälften av de skolbibliotekarier som svarade att de arbetade med för små eller icke-ändamålsenliga lokaler. En majoritet uppgav att de inte inkluderades i skolans pedagogiska verksamhet i någon större grad (DIK 2022).

Som tidigare nämnt är skolbibliotekets uppdrag inte tydligt definierat enligt lag. Utredningen om stärkta skolbibliotek (delbetänkandet *Skolbibliotek för bildning och utbildning*) (SOU 2021:3) lade emellertid fram ett förslag att definiera skolbibliotekets syfte i skollagen till "att främja elevernas läsande och medie- och informationskunnighet" samt en definition av skolbiblioteket som "en gemensam och ordnad resurs med ett utbud av digitala och analoga medier som ska präglas av allsidighet och kvalitet och som ställs till elevernas och lärarnas förfogande." Definitionerna innebär att de två mest centrala pedagogiska uppgifterna är dels att främja läskunnighet och dels att främja medie- och informationskunnighet (DIK 2022, Gärdén 2017). Forskning har dock visat att skolorna tenderar att se skolbibliotekets roll som fokuserad på läsning och skönlitteratur (Gärdén 2017; Limberg, Hultgren & Johansson 2021), medan medie- och informationsdelen av

uppdraget ofta hamnar i skymundan. Detta kan enligt fackförbundet DIK (2022) vara problematiskt ur professionssynpunkt då det riskerar att leda till att viktiga delar av skolbibliotekariens funktion och kompetenser osynliggörs samt att rollen ses som mindre viktig – med konsekvensen att risken att prioriteras bort ur verksamheten ökar.

Med bakgrund i den ständiga jakten på legitimering och erkännande av skolbiblioteksverksamheten är det inte oväntat att man i debatten ofta fokuserar just på de mätbara effekterna av skolbibliotekets betydelse. Även internationellt tenderar argument för skolbibliotekets betydelse att fokusera på elevers studieresultat snarare än deras välbefinnande (Merga 2020a). Både svensk och internationell forskning har påvisat att det finns positiva samband mellan välfungerande skolbibliotek och elevers prestationer inom läsning och informationssökning (Harper 2017; Gärdén 2017). Sammantaget har en stor mängd studier visat att bemannade skolbibliotek som har ett väl fungerande samarbete med ämnesundervisningen, legitimitet i skolan och stöd från skolledningen, adekvata resurser samt ändamålsenliga lokaler korrelerar med bättre studieresultat, även om det bör nämnas att orsakssambandet inte alltid går att fastställa (Gärdén 2017). Emellertid kan skolbibliotekets uppdrag tolkas som bredare än att endast handla om elevernas prestationer: Bibliotekslagen (SFS 2013:801) fastslår att skolbibliotek som del av det allmänna biblioteksväsendet också har som ändamål att “verka för det demokratiska samhällets utveckling [...]”, “främja [...] intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt.” Läsförämjande aktiviteter kan utgöra en del av detta men formuleringarna antyder också något mer än att bara arbeta med läsförmåga och digitala färdigheter. Vidare är skolbiblioteket som regel en del av skolans organisation. Enligt Skolverket (2024) utgör all verksamhet i skolan barn och ungas miljö och påverkar därmed de möjligheter de har att nå målen med utbildningen. Arbetet med elevernas hälsa och välbefinnande, det vill säga elevhälsoarbetet, ska utföras av all personal som arbetar i skolan utifrån sin respektive profession och ska i första hand vara förebyggande och hälsofrämjande (ibid.). Detta kan således tolkas som att även skolbibliotekarien enligt Skolverkets riktlinjer ska vara en del av arbetet med att främja elevernas hälsa. Trots det lyfts detta sällan fram när betydelsen av skolbibliotek ska motiveras.

2.2 Ungas psykiska ohälsa

World Health Organization (2024) beskriver hälsa som ”ett tillstånd av total fysiskt, mentalt och socialt välbefinnande och inte bara frånvaro av sjukdom eller svaghet”

(u.p.). I rapporten *Nationell översyn kultur och hälsa – samverkan och kunskapsutbyte mellan kultur- och hälsoområdet* (2018) delas hälsa in i olika aspekter: fysisk, psykisk, intellektuell, emotionell, social samt andlig hälsa. I denna uppsats intresserar jag mig framför allt för de mer psykologiska aspekterna av hälsa vilka inkluderar välbefinnande, självförtroende, förmåga att känna och uttrycka känslor, förmåga att hantera sociala relationer, empatisk förmåga samt förmåga att reflektera över tillvaron (ibid. 2018.). För enkelhetens skull kommer jag härnäst i uppsatsen referera till dessa aspekter av hälsobegreppet som "psykisk hälsa".

En oroande samhällstrend är att den psykiska ohälsan bland barn och unga ökar och har gjort så under en längre tid. Enligt rapporten *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige?* (Folkhälsomyndigheten 2018) har andelen 13–15-åringar som uppgivit att de haft minst två psykosomatiska besvär mer än en gång i veckan fördubblats sedan 80-talet både när det gäller flickor och pojkar. Enligt Socialstyrelsen (2020) har vård eller behandling av psykiatriska tillstånd bland unga nästan fördubblats mellan 2006 och 2018 – en utveckling som utgörs till stor del av ökning av depressioner och ångestsyndrom. Det har visats att elevers psykiska hälsa hänger nära samman med deras upplevelse av skolstress och syn på sina skolprestationer. Folkhälsomyndigheten skriver i en publikation (2024a) att det finns ett samband mellan skolstress och hälsobesvär och att allt fler skolbarn känner stress över skolarbetet. Det har skett en kraftig uppgång i utvecklingen av skolstress enligt de senaste mätningarna; år 2021/22 uppgav 78 procent av flickor och 51 procent av pojkar att de var ganska eller mycket stressade av skolarbetet. Det rapporteras att skolbarn som är stressade av skolarbetet oftare har psykosomatiska hälsobesvär som huvudvärk och ont i magen samt andra symptom som nedstämdhet och irritabilitet. De är också mindre tillfreds med livet jämfört med barn som inte känner sig stressade av skolarbetet (ibid. 2024). En annan kartläggning från Folkhälsomyndigheten om ungas psykiska hälsa visar att ungdomar tycker att skolan är en viktig arena för att sprida kunskap om psykisk hälsa (Folkhälsomyndigheten 2023a). Det framkommer i samma kartläggning att skolan som hälsofrämjande arena behöver stärkas (ibid. 2023a). Att vara trygg och trivas i skolan är viktiga förutsättningar för psykisk hälsa (ibid. 2023a). Studien *Skolbarns hälsovanor* har visat att trivseln i skolan minskar, att allt fler barn känner sig stressade av skolarbetet samt att allt fler barn mobbas i skolan (Folkhälsomyndigheten 2023b). Den visar emellertid också att insatser inom skolmiljön har stor potential att ha en positiv inverkan på barn och ungas psykiska hälsa och välbefinnande, både när det gäller deras arbetsmiljö och sociala miljö (Folkhälsomyndigheten 2023b; Folkhälsomyndigheten 2024a). Insatserna kan

exempelvis bestå av att lärare och annan skolpersonal har tid och resurser att ägna åt att stödja elever i att hantera skolans krav (ibid. 2024a).

Sammanfattningsvis kan det konstateras att elevers psykiska mående är nära sammankopplat med skolan och att skolmiljön har tydliga samband med elevernas självskattade hälsa, psykiska välbefinnande och livstillfredsställelse. Det kan också konstateras att det är möjligt att ha en positiv inverkan genom att arbeta förebyggande, exempelvis genom att se till att det finns tid att se eleverna (Folkhälsomyndigheten 2022; 2024a). I nästkommande kapitel redogör jag för vad tidigare forskning säger om skolbibliotekets och skolbibliotekariens roll för just elevers psykiska hälsa och välbefinnande i skolan.

3. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras tidigare forskning och litteratur som ger en bild av vilken kunskap som redan finns på ämnet. Jag går igenom flera aspekter av det arbete som utförs på skolbibliotek och som på olika sätt har kopplats till psykisk hälsa och välbefinnande hos elever. Först presenteras forskning som bedrivits i Sverige om skolbibliotek på ett mer generellt plan i syfte att belysa den litteratur som finns även om den inte har en direkt koppling till elevers välmående. Eftersom det inte finns någon större mängd forskning på ämnet är detta stycke relativt kort. Sedan redogör jag för den litteratur som finns specifikt om skolbibliotek och välbefinnande. Den forskning som har bedrivits på ämnet har främst fokuserat på ett antal återkommande aspekter som jag nedan presenterar enligt följande teman: skolbiblioteket som tryggt rum, skolbibliotekets betydelse för elevers hälsolitteracitet, betydelsen av relationsbyggandet mellan bibliotekarie och elever, samt läsningens biblioterapeutiska effekter och effekterna av nöjesläsning och andra kulturella upplevelser. Forskningen som presenteras är till största del internationell med undantag för temat som berör läsningens effekter för välbefinnandet där jag tar upp forskningsresultat av flera svenska forskare. Internationellt är skolbibliotek i relation till välbefinnande ett ämne som inte är välbeforskat och som skulle behöva undersökas mer (Mega 2021).

I Sverige har det bedrivits en hel del forskning om skolbibliotek samt barn och ungas relation till biblioteket. Skolbibliotekariens roll och praktiker har beforskats av Centerwall (2022) vars avhandling utforskar skolbibliotekariers identitet och synlighet, skolbibliotekarien som pedagogisk resurs och arbete med normkritiska perspektiv. I sin avhandling visar hon att skolbibliotekarier tar plats i skolan på flera sätt, bland annat genom att skapa en performativ professionell identitet, att arbeta med att synliggöra och förespråka sitt arbete och att delta i skolans demokratiarbete. Platstagande samt identitets- och relationsskapande lyfts fram som viktiga delar i skolbibliotekariepraktikerna (ibid. 2022). Vidare har Hedemark (2018) i sin forskning undersökt ungdomars syn på läsning och folkbibliotek som visar att de i första hand förknippar bibliotek med böcker och tystnad, men också att lära sig nya saker, plugga och hänga med kompisar. De ser ofta bibliotek som en plats för yngre barn och det finns en önskan att bibliotek ska vara mer som fritidsgårdar. Studien tyder också på en okunskap om vad biblioteket erbjuder (ibid. 2018). De studier jag har nämnt behandlar både unga och skolbibliotek men inte i relation till ämnet för denna uppsats. I en svensk kontext har det hittills inte bedrivits någon forskning

som specifikt handlar om skolbibliotekets roll för elevers psykiska hälsa och välbefinnande, varför denna uppsats kommer att bidra med ny kunskap.

Internationellt går det visserligen att finna mer litteratur om hälsofrämjande arbete på skolbibliotek jämfört med Sverige men även om mycket tyder på att skolbibliotek kan spela en viktig roll i att främja välbefinnande hos barn och unga finns det relativt lite kunskap på området (Harper 2017; Merga 2020a; Shaper & Streatfield 2011; Clark & Teravainen-Goff 2018). Med det sagt har internationell forskning antytt att den typen av arbete – att vara en stödjande funktion för elevernas välbefinnande – ses som viktigt av många skolbibliotekarier och betraktas som en central del av verksamheten, även i de fall då dessa aspekter av verksamheten inte uppmärksammas från ledningshåll (Shaper & Streatfield 2011).

3.1 Skolbiblioteket som ett tryggt rum

Under materialinsamlingen för denna uppsats har jag undersökt hur skolbibliotekarier arbetar med att skapa trygghet i biblioteket samt om deras upplevelse av vad det har för påverkan på elevers vardag. Frågorna jag ställde hade sin utgångspunkt i den tidigare forskning på ämnet vilken jag redogör för nedan.

Tidigare forskning har lyft fram skolbibliotekets roll som ett tryggt rum för elever där de kan finna en fristad och tillhörighet samt möjlighet till avkoppling och återhämtning (Merga 2021; Shaper & Streatfield 2011; Thatcher 2022; Dearnaley 2022). Elever har uttryckt att biblioteket erbjuder en inbjudande miljö där de kan dra sig undan och ha en stund för sig själva, till exempel under raster och lunchtid, vilket bidrar till en känsla av skydd och avkoppling. Denna känsla av trygghet och avskildhet uppskattas särskilt av blyga barn som kan finna det lättare att ta kontakt i en lugn och avslappnad miljö (Merga 2021). Det kan också vara extra viktigt i de fall då elever känner att de behöver dra sig undan hotfulla situationer, är isolerade eller inte känner att de kan vistas i korridorerna eller på skolgården, vilket dessvärre är fallet för vissa barn (Korodaj 2019; Shaper & Streatfield 2011). Även Isabelle Joing (2023) bekräftar skolbibliotekets roll som en fristad för elever, särskilt för förstaårselever som upplever att biblioteket erbjuder en lugnare miljö än skolgården och möjliggör mer privatliv. I en svensk kontext kan "förstaårselever" i detta fall jämföras med elever som börjar på en ny skola vid övergången från mellanstadium till högstadium. Joing (2023) betonar vikten av att kunna reglera sin interaktion med andra och i vilken mängd den sker, i synnerhet vid obekväma situationer men även i vanliga fall.

Thatcher (2022) visar att skolbiblioteket inte bara fungerar som en säker plats för eleverna utan också som en plats för inkludering och samhörighet. Genom att praktisera respektfulla relationer och erbjuda en välkomnande miljö blir skolbibliotekarien en förebild när det gäller att delta i gemenskapen på ett sätt som få andra delar av skolan tillåter (ibid. 2022). Det är viktigt att vara tillgänglig för alla elever, inte bara de mest sårbara (Brooks Kirkland 2021). För att uppnå detta kan man arbeta med universell design, mångfald och kulturell inkludering så att alla får tillgång till och känner sig välkomna i skolbiblioteket. Skolbibliotekarien bör även se till att samlingarna representerar de olika erfarenheter, bakgrunder och liv som förekommer bland skolans elever och deras familjer, samt att gallra bort utdaterat material som förmedlar synsätt som upplevs smärtsamma och förlegade (ibid. 2021). Studier från Australien och Kanada betonar vikten av att spegla en mängd olika erfarenheter som kan skilja sig beroende på bakgrund, erfarenheter och liknande, ofta med särskild hänsyn till urbefolkningar (Thatcher 2022; Brooks Kirkland 2021; Dearnaley 2022). Att ha en stor bredd litteratur som representerar många olika erfarenheter och perspektiv gör dessutom att elever känner sig sedda och kan även bidra till deras empatiutveckling (Persson 2023).

Forskning visar att det också är viktigt att ta hänsyn till det fysiska biblioteksrummet i förhållande till elevers välbefinnande eftersom olika platser och dess utformning kan ha en påverkan på det (Joing 2023; Merga 2021). Miljön behöver vara välkomnande och gynnsam för lärande och utveckling samt ge en enkel tillgång till resurser och stöd. Joing (2023) betonar vikten av att skolan, och framför allt skolbiblioteket, erbjuder möjligheter till avskildhet och isolering till de elever som behöver det för stunden, vilket då behöver möjliggöras av det fysiska biblioteksrummet exempelvis i form av avskilda platser att vistas på. En känsla av trygghet kan byggas in i biblioteksrummet till exempel genom att det finns mjuka, bekväma platser att sitta som upplevs skyddande och avkopplande, eller det byggs olika zoner för olika typer av aktiviteter (Merga 2021; Harper 2017). Dessutom bör biblioteksrummet vara organiserat på ett sätt som både möjliggör tillgång till de resurser som erbjuds, och samtidigt uppmuntrar elevernas kreativitet och intresse (Harper 2017; Korodaj 2019). Att vara en plats där man kan stressa ner och slappna av och "bara vara" är viktigt för att främja elevers välbefinnande (Child 2018; Merga 2021). Enligt Brooks och Kirkland (2021) vars studier bedrivits i Kanada blir det allt vanligare att skolbibliotek innehåller zoner som är till för mindfulness, erbjuder lugnande verktyg som stressbollar, och till och med yogamattor. De redogör även för att det finns skolbibliotek som erbjuder ljusterapilampor för att motverka depressiva symptom som kan uppstå på grund av Seasonal Affective

Disorder (årstidsbunden depression) som drabbar människor i länder där dagsljuset under vinterhalvåret är mycket begränsat (ibid. 2021).

Utifrån tidigare forskning är det alltså tydligt att fysiska element kan skapa en känsla av trygghet och tillhörighet för elever, vilket i sin tur bidrar till en positiv upplevelse av biblioteksrummet där man känner sig välkommen. En avvägning man kan behöva förhålla sig till när det gäller skolbiblioteksrummet i vilken grad det ska vara ett rum för socialisering och kreativitet kontra lugn och avslappning. Krav på att det ska vara helt tyst i skolbiblioteket kan upplevas som ovälkommande av eleverna (Joing 2023). Samtidigt vill man ofta att biblioteket ska vara en lugn, harmonisk plats där de som behöver kan få studero. I bästa fall finns det utrymme för båda med hjälp av möblering och uppdelning av olika delar av utrymmet till olika syften.

Detta avsnitt har beskrivit den inverkan ett tryggt biblioteksrum kan ha för elever. Inom ramen för denna uppsats tar jag upp dessa aspekter av skolbibliotekverksamheten och undersöker skolbibliotekariers upplevelser av hur och i vilken mån de arbetar med dessa frågor aktivt.

3.2 Betydelsen av läsning och kultur

Madison Dearnaley (2022, s 3) skriver i en artikel: "sometimes the most important thing a school library can do to support well-being is to support reading." Mycket riktigt har en mängd forskning kopplat just läsning till mentalt välbefinnande (Joing 2023; Clark & Teravainen-Goff 2018). Nöjesläsning har kopplats till bättre självkänsla hos unga, kan bidra till empatisk förmåga och har visats minska stress och ångest, depression och ensamhet (Bone & Fancourt 2022; Dearnaley 2020). En litteraturöversikt av Pulimeno, Piscitelli & Colazzo (2020) som undersökte pedagogiska och terapeutiska dimensioner av barnlitteratur konstaterade att litteraturen ger unga människor möjligheten att både utveckla sina värderingar och att hantera inre konflikter och livssvårigheter, alltså ett psykologiskt värde. De fann evidens för att barnlitteratur, och särskilt speciellt framtagna bilderböcker, kan uppmuntra till hälsosamma val och fungera som ett förebyggande verktyg för att främja ungas välbefinnande. Användandet av berättelser och narrativ visades kunna hjälpa barn att bättre hantera emotionella och sociala problem, fungera terapeutiskt helande samt uppmuntra prosociala beteenden, det vill säga beteenden som gynnar andra och överensstämmer med sociala normer. Litteraturöversikten innehåller främst studier om litteratur och dess effekter för yngre barn medan jag i denna uppsats istället fokuserar på barn och unga som är i tonåren. Jag anser att det är

rimligt att tänka att litteratur skulle kunna ha liknande effekter för barn i högre åldrar.

3.2.1 Biblioterapi och Shared reading

Ett sätt att använda skönlitteratur för att främja psykisk hälsa och välbefinnande är att använda sig av metoden biblioterapi, eller ett biblioterapeutiskt förhållningssätt. Vid materialinsamlingen frågade jag inte informanterna specifikt om metoden biblioterapi, men flera sätt som informanterna beskriver betydelsen av läsning, litteratur och samtal utifrån dessa påminner om de biblioterapeutiska praktikerna.

Biblioterapi är ett omstritt begrepp med många definitioner men som alltid innehåller användning av böcker eller läsning med syftet att förbättra hälsan eller välbefinnandet (Pettersson 2020). Det kan ske individuellt eller i grupp, med skönlitteratur eller självhjälpslitteratur, i syfte att bearbeta känslomässiga problem, förändra inlärd beteenden eller att ge personlig utveckling. Cecilia Pettersson (2020) har funnit att de funktioner som individers läsning fyller i deras liv kan delas in i olika kategorier varav de viktigaste när det gäller syftet att förbättra eller bibehålla psykisk hälsa är informativ, eskapistisk, emotiv och perspektivtagande biblioterapi, samt estetisk njutning (ibid. 2020). Ofta ligger ett minst lika stort fokus på samtalet och dialogen med andra kring materialet som lästs som på läsoplevelsen i sig. Detta är inte en nödvändighet, men just samtalsaspekten av kulturverksamhet – att tillsammans med andra få reflektera verbalt över sina upplevelser – har i tidigare forskning visats vara kopplat till ett ökat välbefinnande (ibid. 2020). Detta kan sägas vara ett argument för den hälsofrämjande potentialen hos aktiviteter som bokcirkel. Inom en bredare definition av biblioterapibegreppet kan även mer "klassiska" bibliotekarieuppgifter betraktas som biblioterapeutiska, exempelvis att förse en låntagare med litteratur som passar just hen, men även om syftet här kan bli terapeutiskt råder det ingen konsensus om huruvida detta verkligen ska kallas biblioterapi (ibid. 2020). Det finns en mängd internationell forskning om biblioterapi men i Sverige är det ett relativt nytt forskningsområde där förhållandevis få studier har bedrivits med evidensbaserade metoder. Den forskning som finns om biblioterapis hälsomässiga effekter är till största del litteraturstudier och inte empiriska studier (ibid. 2020). Den tillämpade biblioterapi i form av biblioterapeutiska läsecirkel och dylikt är emellertid utbredd och sker ofta i syfte att påverka hälsa och välbefinnande (ibid. 2020).

I skolbibliotekssammanhang har biblioterapeutiskt arbete definierats av Harper (2017) som en strategi för bibliotekarier och lärare att hjälpa elever att identifiera,

arbeta igenom och till slut hitta lösningar på stressiga situationer. Skolbibliotekariers expertis när det gäller att dela med sig av specifik litteratur till elever som upplever emotionell nöd med avsikten att hjälpa tolkas här som biblioterapeutisk verksamhet (ibid. 2017). Med det sagt finns det få studier om huruvida, och i så fall hur, skolbibliotekarier använder biblioterapi eller liknande metoder för att just öka elevers välbefinnande (Pettersson 2020).

Besläktat med biblioterapi är metoden Shared reading som har blivit allt mer populär i Sverige. Metoden innebär att man tillsammans i grupp läser en text högt och under tiden tillsammans reflekterar kring egna, personliga reaktioner på texten i syfte att få tänka, utmanas, relatera och skapa mening och således utvecklas som person (Ohlsson 2023). I teorin är metoden inte uttalat biblioterapeutisk men i praktiken finns många exempel på att den har använts i syfte att öka det psykiska och sociala välmåendet hos personer med psykisk ohälsa (Pettersson 2020). Forskning om Shared reading i Sverige har till stor del handlat om att undersöka allmänt hälsofrämjande effekter av metoden och har inte i någon stor utsträckning beforskats i ett skolsammanhang (Ohlsson 2023). Anders Ohlsson och kollegor har undersökt effekterna av Shared reading i en vårdkontext (Ohlsson et al. 2018). Användningen av Shared reading och andra sociala läspraktiker inom folkbibliotek i Skandinavien har undersökts av Kerstin Rydbeck (Rydbeck et al. 2022) som också bidrog till att introducera metoden i Sverige (Ohlsson 2023).

Inom ramen för denna uppsats fokuserar jag inte specifikt på metoder som biblioterapi och Shared reading men metoderna är exempel på hur litteratur kan användas på sätt som kan främja människors känsla av sammanhang och mening samt hjälpa dem att bearbeta känslor vilket är ett tema som tydligt utkristalliserade sig vid materialinsamlingen. Till skillnad från mycket av den tidigare forskning som finns kommer jag att relatera dessa praktiker till just skolbibliotekssammanhang.

3.2.2 Kulturupplevelser

Kulturupplevelser har både i forskning och i rapporter kopplats till bättre välbefinnande både i Sverige och internationellt (Culture Health and Wellbeing Alliance 2017; Bone & Fancourt 2022; Folkhälsomyndigheten 2024b). Kulturrådet (2018) menar i en nationell översyn av området kultur och hälsa att det är en viktig del av både demokratin och de mänskliga rättigheterna att ha möjlighet att delta i och utöva kulturaktiviteter. I begreppet kulturaktiviteter rymms en mängd olika aktiviteter varav några exempel är dans, musik, konst, teater, läsning, fotografi och skrivande. Att delta i kulturlivet bidrar till personlig utveckling, stärkt självkänsla

och välbefinnande samt social inkludering. Det fastslås att deltagande i kulturlivet och det demokratiska samtalet är något som påverkar hälsa och livsbetingelser för både individ och grupp – därför är kultur också en del av de folkhälsopolitiska målområdena (ibid. 2018). Folkhälsomyndigheten (2024b) visar i en kartläggande litteraturöversikt om kulturens betydelse för hälsa och välbefinnande att kulturaktiviteter kan gynna både den fysiska och den psykiska hälsan, men att det finns olika mycket forskning om olika typer av kulturaktiviteter. Litteraturöversikten (2024b) innehåller forskning om många olika samhälls- och åldersgrupper inklusive skolelever. Det fastslås vidare i samma litteraturöversikt att kulturen spelar en viktig roll för människors delaktighet i samhället och för barn och ungas uppväxtvillkor. Det kan handla om både aktivt kulturdeltagande där människor själva involveras i den kreativa processen men också passivt deltagande som att betrakta konst eller att gå på en teaterföreställning. Just teater- och dramabaserade aktiviteter verkar främja hälsa och välbefinnande hos skolbarn, bland annat genom att öka kunskapen om hälsofrämjande levnadsvanor och skapa positiva attityder till sådana vanor (Folkhälsomyndigheten 2024b). I denna uppsats behandlar jag skolbibliotekariers upplevelser av hur de kulturupplevelser som de erbjuder påverkar eleverna i fråga och varför de ser det som viktigt.

3.3 Hälsolitteracitet

Med hälsolitteracitet ("health literacy") menas de kunskaper och färdigheter som krävs för att finna, utvärdera och förstå hälsorelaterad information för att kunna fatta lämpliga hälsobeslut (Merga 2023; Skopelja, Whipple & Richwine 2008). Bibliotekarierna som arbetar i alla typer av bibliotek har potential att spela en roll i att hjälpa människor att få en bättre hälsolitteracitet, men en litteraturöversikt av Barr-Walker (2016) visar att skolbiblioteken är underrepresenterade i litteraturen vilket gör att det behövs mer kunskap om vilken roll de spelar. Med det sagt visar den litteratur som finns att skolbibliotekarierna tillsammans med andra yrkesgrupper i skolan kan samarbeta för att utbilda elever i dessa frågor. Skolbibliotekarierna har en särskilt lämplig position att göra det eftersom de ofta ses som tillförlitliga och kunniga, inte minst eftersom de har en informationskompetens som är särskilt viktig i ett medielandskap där elever i allt större utsträckning har tillgång till en mängd tvivelaktig hälsorelaterad information online (Merga 2023; Barr-Walker 2016; Skopelja & Richwine 2008). Dessvärre har forskning visat att skolbibliotekarierna ofta har svårt att ägna sig åt den typen av uppgifter på grund av hög arbetsbelastning, samt att det finns en begränsad insikt från skolans håll i vad bibliotekarierna kan bidra med när det gäller dessa frågor (Merga 2020b). Merga

(2023) påpekar dock att skolbibliotekarier även när de inte arbetar med några direkta insatser för att främja hälsolitteracitet har en inverkan genom att ge tillgång till lämpliga informationskällor och material. Det ska påpekas att den forskning som jag har funnit inom detta område uteslutande bedrivits i andra länder än Sverige, främst i Nordamerika och Australien, vilket gör att det inte går att säga med säkerhet att den är applicerbar i ett svenskt sammanhang.

3.4 Relationsskapande och socialt stöd

Den litteratur som finns angående betydelsen av relationsskapande i skolbibliotekssammanhang är baserad på kvalitativa intervjuer med skolbibliotekarier eller elever, eller på anekdotiska berättelser från enskilda skolbibliotekarier (Dearnaley 2022; Thatcher 2022; Merga 2021; Child 2018). Detta är ingen överraskning eftersom betydelsen av en upplevd relation är svårt att mäta kvantitativt. Icke desto mindre är den personliga relationen med och bemötandet gentemot eleverna ett återkommande tema i den kvalitativa litteraturen.

Skolinspektionen beskriver i en rapport (2018) skolbibliotekarien som en vuxen i skolan som inte sätter betyg och som eleverna därmed inte befinner sig i beroendeställning till. I och med detta har hen möjlighet att skapa en annan relation till eleverna än lärarna och vara en resurs som tillför andra värden. Till exempel kan hen utgöra ett informellt samtalsstöd till elever som behöver det, eller bidra till värdegrundsarbetet genom att få information om skolans sociala klimat. Dessa potentiella funktioner hos skolbibliotekarien skulle kunna tas bättre tillvara (Skolinspektionen 2018). Bilden av skolbibliotekarien som en vuxen som elever kan vända sig till i förtroende bekräftas av flera studier. Korodaj (2019) talar om vikten av att som skolbibliotekarie bygga en relation med elever genom att prata med dem och skapa förtroende – lära känna dem, fråga hur deras skollov var, hur läget är hemma, eller hur det går med skolarbetet. För vissa elever kan biblioteket dessutom vara den enda platsen där de har möjlighet att prata med en vuxen de litar på som inte är deras lärare eller förälder. Exempelvis berättar en elev i en studie av Merga (2021) att skolbibliotekarien är den man kan prata med om man känner sig nere, att hen finns där för att lyssna och ge råd och att hen är en person som genuint bryr sig om en. I samma studie (ibid. 2021) framgick också att även för de elever som inte nödvändigtvis interagerade med bibliotekspersonalen i någon större utsträckning bidrog deras närvaro till en känsla av trygghet och stöd.

Både Harper (2017) och Shaper & Streatfield (2011) ger exempel på olika sätt som skolbibliotekarier kan handla för att visa omsorg gentemot elever. Det lyfts fram att

skolbibliotekarier kan stötta elever genom positiva relationer och att bara "vara där", det vill säga vara både fysiskt närvarande och känslomässigt engagerade. Att utveckla bekantskap ("familiarity") och tillit genom att visa intresse för eleverna och att vara tillgängliga för dialog som samtalspartner lyfts fram som viktigt. Ett omsorgsfullt förhållningssätt innebär också att visa känslighet inför den individuella elevens behov i stunden och att låta det informera sitt agerande – exempelvis avgöra om det som behövs är att agera tröstande eller att sätta gränser. Att handla utifrån elevens bästa samt att modellera ett sådant omsorgsfullt sätt att bete sig är också viktigt – det tillåter eleven att uppleva omsorgen vilket sedan bidrar till att hen lär sig att själv visa omsorg gentemot andra (Harper 2017). I sin professionella roll kan skolbibliotekarier dessutom bidra till att uppmuntra social inkludering och en starkt självkänsla hos eleverna. De kan också ge känslomässigt stöd på flera olika sätt, till exempel genom att uppmuntra till läsning och annat kulturellt engagemang, eller att arbeta biblioterapeutiskt (Shaper & Streatfield 2011). Vidare lyfter Dearnaley (2022) fram vikten av att se den enskilda eleven. Det innebär att kunna sätta effektivitet, regler och "hur man gör" åt sidan när det behövs. Exempel på det är att låta bli att be en elev ersätta en försvunnen bok för att du vet att det gör mer skada än nytta i slutändan; att låta någon leda en bokklubb eller bestämma en bok som ska köpas in; ibland kan det helt enkelt vara att säga hej. Utifrån de studier jag har redogjort för ovan ter sig alltså relationsbyggandet mellan skolbibliotekarie och elever som mycket betydelsefullt.

Jag har i detta kapitel beskrivit aspekter av skolbibliotekariers arbete som enligt forskningen fungerar främjande av elevers psykiska hälsa och mående på olika sätt. Även om forskningen på området är begränsad tyder mycket på att skolbibliotekarierollen kan ha en betydande inverkan på detta område. I litteraturgenomgången blir det tydligt att ingen svensk forskning har undersökt just de frågeställningar jag utforskar vilket gör att uppsatsen kommer att bidra till att fylla ett kunskapsglapp.

4. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel beskrivs de teorier och begrepp som kommer att användas för att analysera det insamlade materialet.

Jag har i kapitlet "Tidigare forskning" redogjort för olika aspekter av skolbiblioteket och skolbibliotekariers arbete som på olika sätt kan påverka elevers psykiska hälsa och välbefinnande. För att få en djupare förståelse för hur de skolbibliotekarier jag har intervjuat ser på sitt och skolbibliotekets bidrag till detta kommer jag att använda mig av begreppet *omsorg*. Jag kommer att ta avstamp i Joan C. Trontos teori om *ethics of care* samt Annemarie Mols begrepp *logic of care* vilka jag redogör för nedan. Genomgående kommer jag hädanefter att översätta *care* till det svenska begreppet omsorg. Således översätter jag också de ovan nämnda begreppen till omsorgsetik och omsorgslogik. Dessa teoretiska ramverk kommer att belysa omsorgsaspekter av skolbibliotekariers arbete och ge en fördjupad förståelse för hur skolbibliotekariers arbete kan förstås som en typ av omsorgspraktik och på det sättet främjar hälsa och välbefinnande. Omsorgsteori har i tidigare forskning använts i vårdsammanhang men också i skolsammanhang (Haglund 2019; Ransom 2020). Harper (2017) har i en studie använt omsorgsteori specifikt i skolbibliotekskontext för att argumentera för skolbibliotekariens betydelse för elever, men det har inte tidigare gjorts i en svensk kontext.

4.1 Omsorgsetik

Tronto (1993; 2013) föreslår ett sätt att se på konceptet omsorg som ett politiskt och socialt fenomen som bör ses som centralt för både etik och politik. Omsorg som begrepp betyder i detta sammanhang mer än bara "att bry sig om"; mer än bara intresse för något. Det innefattar också att sträcka sig efter något utanför sig själv och antyder att någon typ av handling ska utföras eller att någon börda ska antas (Tronto 1993). Begreppet omsorg är i detta sammanhang brett och kan innefatta en mängd olika typer av aktiviteter:

On the most general level, we suggest that caring be viewed as a species activity that includes everything that we do to maintain, continue, and repair our "world" so that we can live in it as well as possible. That world includes our bodies, our selves, and our environment, all of which we seek to interweave in a complex, life-sustaining web.

Tronto 1993, s 103

Tronto kritiserar uppdelningen av det privata och det publika och menar att det har effekten att vissa politiska frågor aldrig diskuteras i det offentliga, särskilt eftersom

det finns en uppfattning av dessa förhållanden som “naturliga” och därmed icke-politiska. Detta menar Tronto är ett felaktigt antagande då alla förhållanden som innefattar någon form av omsorg också för med sig maktobalans. Därför är alla omsorgsrelationer politiska i någon mån, och inneboende i omsorgsetiken finns en strävan att belysa hur sociala och politiska institutioner tillåter att vissa individer och grupper i samhället bär omsorgsarbetets börda medan andra slipper den (Tronto 2013).

För att omsorg ska kunna uppstå beskriver Tronto (2013) ett antal faser som omsorg innehåller:

- *Caring about*: att notera att ett behov finns och behöver tillgodoses.
- *Caring for*: att anta ansvaret för att tillgodose detta behov.
- *Care-giving*: att utföra arbetet som krävs för att tillgodose behovet.
- *Care-receiving*: den respons som den som mottagit omsorgen ger efter att arbetet utförts (och förmågan hos omsorgsgivaren att ta emot denna respons och därav bedöma om omsorgen varit framgångsrik).
- *Caring with*: Detta femte steg innebär att behov måste tillgodoses i linje med demokratiska värden som rättvisa, jämlikhet och frihet för alla.

De ovanstående faserna ger upphov till fyra “etiska omsorgselement”, alltså givna moraliska kvaliteter som krävs för att omsorg ska kunna uppstå och fungera. Dessa element, vilka jag har översatt direkt från engelska till svenska, är uppmärksamhet, ansvar, kompetens och responsivitet (Tronto 2013). Nedan redogör jag för innebörden av de fyra elementen.

4.1.1 Uppmärksamhet

För att kunna lägga märke till att ett behov finns krävs uppmärksamhet (*attentiveness*), vilket innebär att låta sitt egenintresse stå tillbaka för att istället se utifrån den behövandes perspektiv, och att rikta sin uppmärksamhet mot andras behov. Att göra detta är en moralisk bedrift och motsatsen – att ignorera andras behov – ett moraliskt misslyckande. Tronto menar att bristen på uppmärksamhet gentemot andra har ökat i och med det moderna samhällets betoning på marknaden. Att i princip alla mänskliga behov ska mötas av marknadskrafter menar hon har lett till att man med tillräckligt mycket pengar (till synes) kan göra sig av med beroendet av andra människor vilket har resulterat i en minskning av känslighet för andras behov. Samtidigt betonar Tronto vikten av att också vara uppmärksam på sina egna behov som förutsättning för att känna igen andras, och påpekar att det kan vara

problematiskt att göra självupppoffringar som sedan riskerar att leda till förbittring. (Tronto 1993, ss 127-131)

4.1.2 Ansvar

Det andra etiska elementet som krävs är ansvar (*responsibility*). Efter att ett behov har identifierats behöver någon person eller grupp ta på sig bördan att möta det. Att anta ansvar är en central dimension av omsorg. Tronto ser ansvar som något som, till skillnad från *obligation*, går bortom formella eller legala avtal och är svårt att definiera. Ansvar att ombesörja kan bero på flera olika grunder, som att något vi gjort eller inte gjort har bidragit till behovet, att det finns ett släktband, för att vi alla är människor, eller helt enkelt för att vi är de enda som har möjlighet att möta behovet. Vad ansvar innebär kan också bero på kultur, klass, könsroller och annat, och Tronto menar att vi behöver vara flexibla i vår förståelse av ansvar och när vi avgör vad människor ska göra för varandra (Tronto 1993, ss 131-133).

4.1.3 Kompetens

Kompetens som moralisk kvalitet är en nödvändig del av omsorgen eftersom det inte är möjligt att tillgodose behov om det inte finns adekvat kompetens. Tronto (1993) antar här en konsekvensetisk hållning där det inte är tillräckligt med goda intentioner. Detta menar Tronto är viktigt då det inte är ovanligt att aktörer, särskilt i byråkratiska system, tar på sig att "ta hand om" ett problem utan att vilja utföra faktisk omsorg och utan att egentligen bry sig om utfallet (Tronto 1993, ss 133-134).

4.1.4 Responsivitet

Den som ger omsorg måste vara mottaglig för respons från den som tar emot den för att kunna bedöma om omsorgen var framgångsrik och tillräcklig. Responsivitet är dock mer än att bara sätta sig själv i en annans position. Istället för att anta att den andre är precis som en själv måste man lyssna till hur den andre uttrycker sitt behov och visa lyhördhet. Här finns en tydlig maktaspekt där den som har behovet av omsorg alltid befinner sig i en sårbar position, och därför är det nödvändigt att vara uppmärksam på möjligheten för den sårbare att bli utsatt för maktmissbruk (Tronto 1993, ss 134-136).

För att god omsorg ska kunna ske behöver dessa moraliska aspekter integreras till en helhet, även om det kan vara mycket svårt. Omsorg kräver inte bara goda intentioner utan även en djup förståelse för den aktuella situationen inklusive alla aktörers perspektiv, behov och kompetenser (1993, s 136).

Omsorgsteori förutsätter att alla människor existerar i relation till andra människor och att alla befinner sig i olika stadier av givande åt eller behövande av omsorg från andra. Det förutsätter vidare att alla individer är samtidigt både mottagare och givare av omsorg, och att alla är sårbara och ömtåliga till naturen, även om vissa är mer sårbara än andra. Alla har i olika stadier i livet behov av omsorg från andra, i synnerhet som unga, gamla eller sjuka (Tronto 2013). Medan de flesta politiska teoribildningar enligt Tronto (2013) utgår från ett antagande om att detta mänskliga beroende av omsorg från andra människor är icke-önskvärt och ett "problem" utgår omsorgsteori istället från att det är naturligt – att det är en inneboende mänsklig impuls att knyta an till varandra genom att tänka på och försöka möta den andres behov. Dock ifrågasätts omsorg som något naturligt feminint och som är mer inneboende hos vissa individer än andra. Snarare menar Tronto (2013) att omsorgspraktiker är något som bör kultiveras, uppvärderas och fördelas i ett demokratiskt samhälle och att samhället bör underlätta för alla demokratiska medborgare att kunna uppfylla detta fördelade ansvar. Omsorg är således inte bara något som sker i det privata; ett moraliskt uppbyggligt samhälle måste ge omsorg åt sina medborgare. Utifrån detta är det lämpligt att inom ramen för denna uppsats undersöka i vilken mån skolbibliotekarier upplever ett sådant ansvar och i så fall hur det tar sig uttryck.

4.2 Omsorgslogik

Annemarie Mol (2008) beskriver omsorgsarbete som en praktik och illustrerar genom att undersöka hur vård sker i vardagen hur omsorg kan se ut i praktiken mellan professionella och patienter. Det behöver emellertid inte handla om just vårdpatienter, utan Mol talar liksom Tronto om omsorg i en bredare mening. Hon identifierar en omsorgslogik, *the logic of care*, som kontrasteras mot en valfrihetslogik, *the logic of choice*, vilken tenderar att referera till människor som "kunder" och hylla valfrihet över allt annat. Omsorgslogiken ser inte människor som frigjorda individer utan som beroende av varandra och av olika saker (exempelvis en diabetiker som är beroende av insulin). Mol betonar att denna omsorgslogik inte bara är relevant i vårdssammanhang utan kan appliceras på en mängd andra sammanhang och fält vilket jag gör i denna uppsats.

Omsorgslogiken innebär enligt Mol (2008) en relation mellan omsorgsgivare och -mottagare där båda är aktiva deltagare i processen som innebär ett agerande och experimenterande för att hitta det som passar just en viss person bäst. Omsorg är inte en slutgiltig produkt utan en process som ständigt pågår – en aktiv strävan mot

en så god hälsa som situationen tillåter vilken kommer att pågå tills dagen vi dör. Alltså finns inte något slutgiltigt kvantifierbart resultat. Detta är en viktig distinktion jämfört med valfrihetslogiken som förutsätter att det finns ett objektiva "rätt" val som individen kan fatta utifrån mätbara värden.

Omsorgslogikens process kräver ett utforskande förhållningssätt från den som ger omsorgen, vilket är analogt med Trontos begrepp *uppmärksamhet* som beskrivs ovan. Istället för att se interaktionen med den andre som en transaktion är den snarare ett samarbete. Detta kräver också ett ansvarstagande, analogt med Trontos begrepp *ansvar*. Mol (2008) utvecklar här ansvarsbegreppet genom att påpeka att det inte är förenligt med omsorgsetik att lägga över det beslutande ansvaret på den som tar emot omsorgen, vilket man riskerar att göra enligt valfrihetens logik, utan måste axla ett visst ansvar, även om det delas med mottagaren.

Mol (2008) betonar att omsorgslogiken, till skillnad från valfrihetslogiken, innebär att mottagaren inte har valt sin situation. Hon använder exempel från sjukvården på patienter som inte har valt sin sjukdom men betonar, som tidigare nämnt, att omsorgslogiken kan appliceras på många olika områden. I denna uppsats kan elever som går i skolan och använder skolbiblioteket liknas vid dessa patienter. De är inte sjuka – men även om de i teorin kan ha valet att låta bli att gå i skolan om de går i gymnasiet eller att gå i en annan skola har de i praktiken oftast inte möjlighet att välja bort att vara där och behöva hantera sin vardag med allt det kan innebära. Dessutom är det inte alltid rätt eller hjälpsamt att ge mottagaren möjligheten att välja (ibid. s xi). Att som omsorgsgivare till exempel ge en elev möjligheten att välja bort att gå i skolan skulle bortse från de negativa konsekvenser som detta skulle kunna leda till i framtiden, och att ge valet vore i sig att försumma eleven. Det blir här tydligt att valfrihetslogiken inte räcker till.

Att handla enligt omsorgslogiken är att erkänna allt detta samtidigt som man försöker skapa en aktiv, flexibel mottagare som själv strävar efter så god hälsa som hens situation tillåter. En central del av detta arbete är att anta ett förhållningssätt som inte är moraliserande eller kontrollerande. Istället bör man vara lyhörd, validera, erbjuda empati och känslomässigt stöd. Detta för att främja ett självomhändertagande hos mottagaren – hur skulle man kunna ta hand om sig själv om man känner sig skyldig? Att ge omsorg enligt den logik som Mol (2008) föreslår är alltså att vara mottaglig för varje persons individuella erfarenheter och behov, och att agera utan att försöka kontrollera. Detta är en särskilt viktig punkt på grund

av det inneboende maktobalans som finns i alla beroendeförhållanden, och således i alla omsorgssituationer.

Som tidigare nämnt är en viktig aspekt av omsorgslogiken är att arbetet som görs inte har en tydlig slutpunkt och därmed oftast inte ett tydligt resultat som går att mäta. En specifik åtgärd kan leda en närmare målet men inga variabler är fasta och det händer konstant saker i människors liv som är utom någons kontroll och som gör att deras individuella situation förändras. Det går inte heller att matematiskt räkna ut den bäst lämpade vägen framåt. Snarare handlar det om ett ständigt arbete där man hela tiden riktar uppmärksamhet mot mottagaren och omvärderar behoven. Poängen är att det är ett viktigt arbete även om resultaten aldrig är så mätbara som omvärlden kanske önskar (Mol 2008, s 53).

I kapitlet Resultat och analys kommer jag att undersöka huruvida skolbibliotekariernas upplevelser av sitt arbete överensstämmer med de etiska omsorgselement som Tronto identifierar och om de således kan anses handla utifrån en omsorgsetik. Dessutom kommer jag kommer att undersöka i vilken mån skolbibliotekarierna kan anses handla enligt en omsorgslogik kontra valfrihetslogik.

5. Metod och materialinsamling

5.1 Kvalitativa intervjuer

För att samla in det empiriska material som behövdes för att besvara frågeställningarna har jag använt mig av metoden kvalitativa intervjuer. Intervjuerna var semi-strukturerade vilket innebär att varje intervju utgår från ett förberett frågebatteri som tillåter intervjuerna att jämföras med varandra men att det samtidigt finns utrymme för anpassning utifrån intervjusituationen (Ahrne & Svensson 2022). Vid intervjuerna har jag använt en intervjuguide vilken återfinns i Bilaga 1. Intervjuguiden bestod av ett antal huvudteman med underfrågor till varje tema. Den utformades med inspiration från tidigare forskning. Jag fick också inspiration till några av intervjufrågorna genom att ställa frågor till AI-verktyget ChatGPT. Jag bad ChatGPT att generera ett antal frågor utifrån de teman jag identifierat och använde sedan några av frågorna den genererade som jag fann relevanta efter att ha bearbetat dem något. Genom att förhålla mig relativt fritt till intervjuguiden hade jag utrymme att ställa följdfrågor utifrån vad jag bedömt intressant i varje intervjusituation.

För att kunna utföra intervjuerna väl och ställa relevanta frågor måste den som intervjuar ha en viss kunskap om det aktuella ämnet eller fenomenet (Kvale & Brinkmann 2014, s. 149, 176), vilket jag har eftersträvat genom att inför intervjuerna ha läst in mig på tidigare forskning.

Då forskningsfrågorna syftar till att generera kunskap om och belysa personliga upplevelser har jag valt att använda en kvalitativ ansats (Ahrne & Svensson 2022). Genom att använda en kvalitativ metod och analysera det insamlade materialet utifrån min valda teori genereras ett resultat som ger nya kunskaper och perspektiv som sträcker sig bortom de enskilda upplevelser jag samlar in vid intervjuerna. Det är däremot inte min ambition att inom ramen för denna uppsats generera kunskap om skolbibliotekariers upplevelser som går att generalisera till att gälla alla skolbibliotekarier.

Sammanlagt genomfördes fem intervjuer, med sex personer, som varade cirka 45 minuter vardera. Samtliga intervjuer genomfördes på intervjupersonernas arbetsplatser vilket hade fördelen att jag fick möjlighet att se och föra anteckningar över miljön som det dagliga arbetet sker i. Större delen av tiden gick det att sitta ostört och de få avbrott som skedde i form av att någon kollega eller elev kom in i

rummet var kortvariga och intervjun kunde efteråt fortsätta på ett naturligt sätt. Intervjuerna spelades in med samtycke från deltagarna och transkriberades sedan. Att transkribera intervjuer är att översätta från muntligt språk till skriftligt vilket innebär att en rad bedömningar och beslut görs under processen som alltså är något av en tolkande process (Kvale & Brinkmann 2014, s 217). Vid transkriberingen har jag återgett det som sagts så exakt som möjligt utan att förändra språket, förutom att jag vid några tillfällen har tagit bort upprepningar av ord och utfyllnadsljud. Dessa mindre ändringar gjordes för att göra materialet lättare att läsa och hantera. Eftersom jag inte är intresserad av lingvistiska aspekter för syftet med denna uppsats anser jag inte att detta har någon betydelse för analysen, och jag anser inte att det har påverkat innebörden i materialet på något betydande sätt. Vid transkriberingen av intervjuerna använde jag mig av transkriberingsfunktionen i Microsoft Word för att underlätta förfarandet.

5.2 Urval och avgränsningar

Vid urvalet av informanter satte jag upp några kriterier som behövde uppfyllas. För det första skulle de arbeta som skolbibliotekarie på grundskola eller gymnasium och arbeta med barn och ungdomar i ungefärlig ålder 13-18. För det andra skulle de vara utbildade bibliotekarier. Jag ville dessutom helst inte intervjua digitalt eftersom jag anser att det fysiska mötet tillför något till intervjusituationen. Till exempel ger det personliga mötet en större möjlighet att läsa av kroppsspråk, det gör att mötet känns mer personligt och det är lättare att skapa en avslappnad intervjusituation där det känns bekvämt att dela med sig av sina erfarenheter. Därför begränsades urvalet av de geografiska förutsättningarna. För att hitta lämpliga personer började jag med att kontakta skolbibliotekarier som jag hade hört arbetar aktivt med aktiviteter som kan tolkas som hälsofrämjande. I övrigt använde jag mig av ett tvåstegsurval, det vill säga att först identifiera lämpliga verksamheter, det vill säga högstadieskola- och gymnasieskolor som har ett skolbibliotek med anställd skolbibliotekarie, och sedan be om kontaktuppgifter till skolbibliotekarien. Totalt kontaktade jag tio skolor. Av de skolbibliotekarier jag sedan kontaktade svarade skolbibliotekarier från fyra skolbibliotek att de kunde tänka sig att ställa upp på intervju. Vid ett en skolbiblioteken erbjöd sig två skolbibliotekarier att ställa upp och den intervjun skedde genom att jag intervjuade båda personerna tillsammans. Jag upplever att den intervjusituationen gav ett mer utförligt resultat än övriga intervjuer då de båda informanterna ofta kompletterade och utvecklade varandras svar under intervjun. Slutligen använde jag också ett så kallat snöbollsurval genom att fråga en av informanterna om hen kände till andra möjliga personer att intervjua vilket ledde till ytterligare en kontakt som ställde upp på intervju (Ahrne &

Svensson 2022, ss 62-63). Totalt genomfördes alltså fem intervjuer. Två av intervjuerna var med skolbibliotekarier som arbetade på grundskola varav den ena var en högstadieskola och den andra hade både låg- mellan- och högstadium. En av dessa var ett integrerat skol- och folkbibliotek men informanten arbetade endast med skolbiblioteksdelen av verksamheten. De övriga tre var med bibliotekarier som arbetade på gymnasieskolor. Antalet intervjuer bestämdes inte i förväg. Ahrne och Svensson (ibid., s 64) talar om begreppet mättnad vilket innebär att man ofta märker efter ett antal intervjuer att ämnet börjar uttömmas och man känner igen svarsmönster, varpå man sannolikt inte gynnas av att göra fler intervjuer. Antalet intervjuer påverkas också av undersökningens syfte samt av hur mycket tid som fanns till förfogande (Kvale & Brinkmann 2014, s 156). Efter att fem intervjuer hade genomförts bedömde jag att tillräckligt mycket material hade samlats in för att kunna göra en fruktbar analys.

De potentiella intervjupersonerna informerades på förhand om vilka aspekter av deras arbete jag var intresserad av och gavs exempel på frågor som skulle tas upp genom att jag skickade ett informationsbrev via mail (se Bilaga 2). Detta för att säkerställa att de personer som anmälde intresse att vara med hade ett intresse för ämnet, och dels för att de skulle få möjligheten att förbereda sig om de så önskade.

5.3 Tillvägagångssätt vid analys

Det material som analysen utgår från är transkriberingarna av de genomförda intervjuerna. Vid bearbetningen av detta insamlade material följde jag i stora drag de tre faser som identifieras av Rennstam & Wästerfors (2015): sortering, reducering och argumentation. Till att börja med läste jag igenom materialet upprepade gånger för att bekanta mig med det och få grepp om både helhet och detaljer. Genomläsningarna skedde med syfte och frågeställning, teori samt tidigare forskning i åtanke. Därefter sorterade jag in materialet i olika kategorier och underkategorier utifrån likheter, skillnader och mönster i informanternas svar. Därav utkristalliserades ett antal teman. Under denna process reducerade jag materialet genom att sortera ut det som var intressant i relation till mitt syfte och frågeställningar medan det jag bedömde som icke relevant sorterades bort.

Rennstam och Wästerfors (2015) poängterar vikten av att hela tiden ifrågasätta de beslut som tas om vilka delar av materialet som ska användas kontra sorteras bort, och jag har under hela processen haft för avsikt att presentera materialet på ett sådant sätt att helheten inte går förlorad även om en stor del sorteras bort. De teman och mönster som utkristalliserat sig under sorteringen och reduceringen av

materialet relateras under kapitlet Resultat och analys till teori och tidigare forskning. Genom resonemang och argumentation sätter jag ord på vad som framkommit under intervjuerna och vad det har för betydelse i relation till syfte och frågeställningar. Resultatet relateras även via argumentationen till forskningsområdet och till samhället i stort (Rennstam & Wästerfors 2015).

5.4 Etiska överväganden

Vid kontakten med potentiella informanter skickade jag ett informationsbrev (Bilaga 2) där jag informerade om syftet med intervjun, att medverkan sker på frivillig basis och att medverkan kan avbrytas fram tills dess att uppsatsen är inlämnad. Jag öppnade för frågor och gav kontaktuppgifter till min handledare utifall att behovet av dessa skulle uppstå. Jag informerade också om att deltagandet kommer att pseudonymiseras i uppsatsen och att de enskilda intervjupersonerna alltså inte kommer att kunna identifieras. Av denna anledning kommer deltagarna i uppsatsen att ges fiktiva namn. Deltagarna intygade att de hade tagit del av informationen genom att svara på mailet jag skickade ut som innehöll informationsbrevet. Deltagarna var medvetna om att intervjuerna spelades in som ljudfiler för att sedan kunna transkriberas. Jag var noga med att hantera det insamlade materialet på ett ansvarsfullt sätt och lagrade därför inspelningarna endast lokalt på min dator. Efter att intervjuerna transkriberats raderades ljudfilerna (Vetenskapsrådet 2017).

Jag intervjuade informanterna utifrån deras yrkesroll. Detta gör att de ämnen som tas upp sannolikt inte upplevdes som känsliga att svara på. Jag ställer inga frågor som rör personliga förhållanden utan endast som handlar om deras upplevelser som professionella utövare av bibliotekaryrket.

Som forskare påverkas min ingång till uppsatsens ämne av att jag har en utbildningsbakgrund inom psykologi och utifrån det intresserar mig för frågor som rör psykisk hälsa. Utifrån det har jag sedan tidigare en viss förförståelse om den ökade psykiska ohälsan i samhället och faktorer i människors liv som kan fungera hälsofrämjande. Jag har alltså närmast mig denna uppsats med ett antagande att skolbiblioteksverksamhet är en potentiell friskfaktor för elever som går i skolan. Eftersom jag läser en utbildning i bibliotek- och informationsvetenskap har jag också närmast mig frågan med en föreställning att skolbibliotekarier gör ett betydelsefullt arbete som potentiellt har en viktig inverkan på elevers vardag. Med det sagt har jag haft för avsikt att genomföra intervjuerna med en öppenhet för alla

möjliga olika utfall och har utifrån bästa förmåga ställt öppna frågor och låtit informanternas svar styra intervjuens gång.

5.5 Pseudonymisering

Jag har valt att benämna informanterna Person 1-6. Informanterna arbetar på skolor som är olika stora, med olika elevunderlag och med olika grad av studiemotivation hos eleverna. För att risken att det går att identifiera dem ska vara så låg som möjligt specificerar jag inte vidare hur dessa skillnader ser ut.

6. Resultat och analys

I detta kapitel presenteras resultatet av intervjuerna utifrån de teman som identifierats under kodningen av materialet. Under de olika temana analyseras materialet med hjälp av teori och tidigare forskning. Det första temat handlar om skolbibliotekariernas upplevda ansvar för elevernas psykiska hälsa och välbefinnande medan resterande teman handlar om de olika praktiker som upplevs, eller inte upplevs, vara hälsofrämjande.

6.1 Skolbibliotekariernas upplevda ansvar

Tre av de fem intervjuade skolbibliotekarierna uppger att de märker tydligt att elever är stressade och mår dåligt på olika sätt. Person 1, Person 2 samt Person 3 betonar att det förekommer mycket känslor av stress bland eleverna och att det är något som det pratas mycket om i skolan. På frågan om de märker av psykisk ohälsa och stress hos elever svarar Person 1:

Jättemycket. Jättejättemycket. Fler nu än vad det var när jag började. [...] Skolan är inte för alla. Så är det ju.

Person 1

Person 2 berättar att hen ser väldigt mycket stress bland eleverna och att många av dem också intresserar sig för ämnet genom att de skriver om stress inom ramen för sina gymnasiearbeten. Person 3 erfar också att många elever är väldigt stressade, och ofta kommer till biblioteket för att slappna av, men att de samtidigt "slösar mycket tid." Person 4 märker av att det finns ett stort behov från många elever att bli sedda och bekräftade i vardagen och berättar att det är något hen arbetar mycket aktivt med i vardagen som skolbibliotekarie. Person 5 utmärker sig jämfört med de övriga informanterna på så vis att hen menar att det i första hand är elevhälsoteamet som har hand om sådana frågor. Dock uppger hen att hen ibland lägger märke till om någon enskild elev inte mår bra och kan då uppmärksamma det och med elevens samtycke kontakta elevens mentor, vilket jag tolkar som att Person 5 ändå har en viss uppmärksamhet på hur eleverna mår även om hen inte ser det som en central uppgift. Alla utom en av informanterna verkar alltså ha uppmärksammat den ökade psykiska ohälsa och stress som finns bland barn och unga som beskrivs i kapitlet Bakgrund.

Relaterat till vilken utsträckning som skolbibliotekarierna lägger märke till psykisk ohälsa och dåligt mående hos sina elever är huruvida de ser det som sin uppgift att

ta sig an ett ansvar att uppmärksamma och motverka detta – och således att arbeta för att främja välbefinnande och psykisk hälsa. För att uttrycka detta i termer av omsorgsteori: i vilken utsträckning uppfyller skolbibliotekarierna de etiska omsorgselementen uppmärksamhet och ansvar vilka enligt omsorgsetiken måste föreligga för att omsorg ska kunna ske? Utifrån informanternas utsagor går det att säga något om i vilken utsträckning de antar ett ansvar att ta hänsyn till elevernas mående och arbeta för att de ska må bra. Två av informanterna påtalar det kompensatoriska uppdraget som skolan har som innebär att skolan ska ta hänsyn till elevers olika behov och förutsättningar för att uppväga skillnader i dessa förutsättningar. Person 4 berättar:

Skolan har ett ganska stort kompensatoriskt uppdrag som man försöker få in hela tiden. Och det har väl varit ganska så tydligt under alla år att det här är ett ställe i skolan som är öppet hela skoldagen, som alltid är bemannat och man kan få all den hjälp man behöver. Vi har naturligtvis ett elevhälsoteam som jobbar jättemycket men just den informella kontakten och stöttning eller peppning jobbar vi jättejättemycket med. [...] Man kan behöva vara kurator, amatörpsykolog. Man jobbar med kontaktskapande aktiviteter.

Person 4

Exempel på att flera av skolbibliotekarierna ser det som en del av sitt uppdrag att finnas där för elevernas behov är att både Person 3 och Person 6 beskriver det som en självklarhet att finnas där när eleverna behöver eller vill prata. Person 3 berättar att hen har ett kontor just i syftet att kunna tala enskilt med elever som behöver det eftersom det ofta efterfrågas av dem. Person 5 beskriver däremot sitt uppdrag framför allt i termer av "klassiska" bibliotekssysslor, det vill säga att välja ut och förmedla litteratur, arbeta läsfrämjande och bemanna biblioteket. Jämfört med övriga informanter verkar Person 5 inte betrakta elevernas mående som en del av uppdraget i samma utsträckning. Detta utgör en skarp kontrast jämfört med Person 1 och Person 6 som snarare verkar se relationen med eleverna och deras välbefinnande som en grundförutsättning för att något lärande ska kunna ske över huvud taget, och därför ser det som sin angelägenhet i allra högsta grad.

Utifrån ovanstående utsagor tycks det alltså finnas vissa skillnader när det gäller i vilken mån man som skolbibliotekarie antar ett ansvar på ett aktivt och uttalat sätt och därmed uppfyller de etiska omsorgselementen uppmärksamhet och ansvar. Skillnaderna skulle kunna bero på skolkulturen samt på hur uppdraget är formulerat på respektive skola – två faktorer som nämns av flera informanter. Detta kan kopplas till de olika förutsättningar och den otydlighet som finns i uppdraget generellt. Trots att alla som arbetar i skolan enligt Skolverket (2024) har ett ansvar för elevers hälsa är det tydligt att detta är något som vissa skolor anammar medan andra inte verkar se skolbiblioteket som en lika självklar del av. Oavsett om det

sker som resultatet av ett aktivt val från skolans sida eller inte är det tydligt att flera delar av skolbibliotekariernas arbete kan antas att ha hälsofrämjande effekter, vilket jag kommer att återkomma till under kommande rubriker.

Att man i olika grad som skolbibliotekarie ser det som sitt uppdrag att se till elevernas psykiska hälsa och välbefinnande kan säkerligen bero på många saker men en aspekt som framkommer under intervjuerna är att det kan spela roll vilken ledning eller rektor man arbetar under. Två av de intervjuade nämner just ledningen som en nyckelfaktor. Person 6 säger:

Man måste välja rätt rektor för hen är ju verksamhetsansvarig [...] Det går inte annars. Det ser man ju tydligt på de som inte har det bra, att det beror på ledningen. [...] Vår chef ser ju vinsterna och ser också att de är långsiktiga vilket kan göra det svårt för honom att redovisa dem. Det är ganska svårt för oss att mäta dem också. Vi pratar mycket om det. Det är svårt att synliggöra, det bakas ofta ihop i nånting större liksom. Men vi vet ju.

Person 6

Både Person 4 och Person 6 berättar att de har chefer som ser vinsterna och som värderar även det arbete som inte syns eller kan mätas lika tydligt, men säger att de vet att det finns chefer som enbart fokuserar på mätbara värden som antal bokprat eller lektioner man har. Det verkar alltså som att skolbibliotekarierna föredrar att arbeta under en ledning som i enlighet med omsorgens logik förstår att deras arbete inte handlar om att uppnå ett slutresultat utan snarare, som Mol (2008) menar, är en ständigt pågående process där uppmärksamheten riktas mot de som mottar omsorgen för att möta behoven på bästa sätt. Betydelsen märks då inte alltid i form av något kvantifierbart men upplevs som tydligt för skolbibliotekarierna i deras erfarenheter av att arbeta tillsammans med eleverna.

Även bemanning och tjänstgöringsgrad nämns som faktorer som påverkar arbetet och i vilken mån det finns möjlighet att till exempel lära känna enskilda elever.

6.2 Trygghet

Samtliga informanter uppger att tryggheten i skolbiblioteksrummet är något de prioriterar och arbetar aktivt med. De lyfter flera olika saker som gör att skolbiblioteket som tryggt rum är viktigt. Något som alla nämner är vikten av att det finns en plats i skolan där det finns lugn och ro, både för att det i sig är viktigt att kunna komma undan till en lugn plats med färre intryck än resten av skolan, men också för att eleverna ska kunna finna studiero och ha möjlighet att fokusera på skolarbete om de behöver. Samtliga tar upp att det är viktigt att man som elev ska kunna dra sig undan om man behöver, särskilt då det i vissa av skolorna är trångt

om plats och stökigt i resten av lokalerna. Det framkommer av intervjuerna att skolbibliotekarierna har något olika förutsättningar när det gäller att erbjuda avskildhet beroende på lokaler och utrustning. Detta återkommer jag till nedan. Flera av informanterna menar att skolbiblioteket som trygg plats också är central för att alla elever ska ha en plats där de känner att de är välkomna. Person 2 konstaterar:

Det är en av mina uppgifter att upprätthålla det här rummet så att det är en lugn och bra miljö. Ditt alla vågar komma och där alla kan känna sig trygga.

Person 2

Om alla känner sig trygga och välkomna har alla elever också någonstans att vara, utan press. Person 3 lyfter detta och berättar vidare att skolbiblioteket på hens skola är någonstans att ta vägen - en plats att sitta själv eller med kompisar, läsa tidningar eller spela spel på ett kravlöst sätt. Person 3 och Person 4 berättar att de dessutom upplever att elever som börjar i deras respektive skolor, som båda är stora skolor med många elever, ibland upplever den nya skolan som skrämmande i jämförelse med sin gamla skola. Då söker de sig gärna till biblioteket som då blir en trygghet för dem – en plats som alltid är bemannad och där man trivs, och som “känns som hemma.” Detta bekräftar den bild som Joings (2023) forskning visat om skolbibliotekets betydelse för elever som bytt skola.

6.2.1 Det fysiska biblioteksrummet

Skolbiblioteket kan gynna elevers välbefinnande genom att vara en plats både för att kunna dra sig undan och slappna av, men också för social samvaro. Detta har beskrivits i kapitlet Tidigare forskning. Intervjuerna visar att detta är något som skolbibliotekarier är medvetna om. Person 3 och Person 4 uttrycker att det är betydelsefullt att deras respektive skolbibliotek är centralt belägna i skolan. “Alla vågar gå till biblioteket,” menar Person 3. Det upplevs viktigt att skolbiblioteket är lättillgängligt och att alla vet var det finns.

Person 4 påpekar att även om elever kan behöva avskildhet och att komma undan så är det viktigt att det inte blir för avskilt eftersom den som bemannar biblioteket ska kunna ha uppsikt över vad som händer vilket Person 4 menar ökar tryggheten. Här verkar det som att två behov – uppsikt och avskildhet – krockar och ibland ställs emot varandra. I kontrast till Person 4 berättar Person 2 att hen upplever det som viktigt att eleverna kan välja mellan dessa två och att det också ska gå att välja att vara där ingen kan se en.

Naturligtvis påverkar skolbibliotekets fysiska och ekonomiska förutsättningar möjligheten att tillgodose alla behov som kan tänkas finnas. Till exempel har Person 1:s och Person 6:s skolbibliotek två våningar vilket gör det svårt att överblicka och därmed svårare att som bibliotekarie skapa trygghet genom att ha överblick. Ett annat exempel är att Person 2 har haft möjlighet att köpa in dyra specialanpassade möbler som underlättar avskildhet och avslappning, vilket säkerligen inte alla skolor har budget till.

6.2.2 Bemanning

Under intervjuerna framkommer det tydligt att bemanningen av skolbiblioteket, att en vuxen finns på plats, är en betydelsefull del av trygghetsskapandet. Det lyfts fram som viktigt att ha uppsikt och visa att man finns där och ser vad som händer. Fyra av de fem skolbiblioteken är alltid bemannade under tiden de har öppet. Person 2 uppger att det finns tillfällen då det inte finns en vuxen på plats och skolbiblioteket ändå har öppet, exempelvis när bibliotekarierna har undervisning. Person 1 har provat att ha öppet men obemannat under vissa tider vilket inte har fungerat bra, "Då är det ingen trygg plats", men menar att det alltid går bra när en vuxen bemannar biblioteket. Att det fungerar bättre med obemannade öppettider för Person 2 än Person 1 skulle kunna bero på elevernas ålder – Person 2 arbetar på en gymnasieskola medan Person 1 arbetar på en grundskola – och även möjligtvis på att Person 2 är en skola med generellt väldigt hög nivå av studiemotivation jämfört med många andra skolor.

6.2.3 Att hålla på reglerna och upprätthålla det trygga rummet

Nära kopplat till bemanning och närvaro är behovet av att ha tydliga regler för hur skolbiblioteksrummet ska användas och vad som förväntas av dem som besöker det. Detta ses också av skolbibliotekarierna som en viktig aspekt av att upprätthålla tryggheten. Person 5 berättar om den skillnad hen har märkt sedan ett nytt grepp tagits om lugnet i biblioteket:

Vi har varit tydliga med vilka trivselregler som gäller i biblioteket och att det kommer att ske en uppföljning ifall eleverna inte följer det. Eleverna vet vad som gäller i biblioteket eller har det liksom lite i sig. De uppfattar det nog bara som positivt att vi är tydliga med att vi vill ha biblioteket som en trygg och lugn plats.

Person 5

Övriga informanter ger liknande utsagor om att det behövs tydliga regler och ramar. Person 2 tar upp ansvaret man har som skolbibliotekarie att hålla ordningen och säga till om det blir för högljutt:

De pallar inte att säga till sina kompisar så det ansvaret måste vi ta och det tar vi. [...] Vi ser till att det är ordning här, att det är fint. Jag tror att det gör att de trivs här.

Här betonas alltså att ansvaret att se till att regler följs till stor del ligger på den vuxna och att det är en roll man måste ta sig an. Person 2 fortsätter med att berätta om en enkätundersökning som gjordes i kommunen som hen arbetar i som visade att en "överväldigande majoritet" av eleverna uppskattar att det är ordning och reda i skolbiblioteket. Den bilden bekräftas även av övriga informanter som alla upplever att lugnet uppskattas av de flesta elever, även om det stundtals är en utmaning att undvika att det blir stökigt och högljutt.

Ett tydligt exempel på att man handlar enligt en omsorgslogik i motsats till valfrihetslogik är att den vuxna tar på sig ansvaret att sätta ramar och bestämma vilka regler som ska råda, snarare än att låta eleverna själva bestämma i stunden. Att låta eleverna göra precis som de ville i biblioteksrummet hade sannolikt lett till att de goda effekterna som det lugna, trygga rummet ger hade uteblivit – en uppfattning som flera informanter uttrycker. Ett ansvar tas vilket tar hänsyn till de specifika förutsättningarna och miljöerna och det finns en lyhördhet inför vad det är eleverna egentligen gagnas av i längden, och beslut tas utifrån det.

Ytterligare en intressant aspekt av upprätthållandet av det lugna, trygga rummet tas upp av Person 1. Utöver att bara vara den vuxna i rummet som sätter upp regler och ramar betonar hen relationen med eleverna som en nödvändig förutsättning, att jobba med en god kultur och att eleverna ska känna att det är deras bibliotek. Hen berättar:

Målet är ju att ju mer vana [eleverna] blir, och delaktiga, desto lugnare blir det. Sen är det ju alltid några som inte är delaktiga som man måste smitta med den bra kulturen.

Person 1

Person 1 menar vidare att förtroendet och en god relation med eleverna är det som gör att de gärna vill leva upp till de högt ställda förväntningar som finns, och att det är möjligt att ställa krav på dem att exempelvis följa trivselregler. Person 1 berättar också att detta är ett genomgående förhållningssätt på hans skola vilket jag tolkar som en starkt bidragande faktor till varför detta förhållningssätt finns och fungerar i skolbiblioteket. I nästkommande avsnitt återkommer jag till skolbibliotekariernas upplevelse av relationsskapandets betydelse.

Sammanfattningsvis tyder resultaten på att skolbibliotekarier arbetar aktivt med att skapa trygghet och trivsel för sina elever vilket de upplever som viktigt och betydelsefullt för eleverna.

6.3 Relationen med eleverna

6.3.1 Att arbeta relationsskapande

Som nämnt i förgående stycke verkar det vara så att den generella kulturen på den skola man arbetar på påverkar möjligheterna till, och förväntningarna på, att arbeta med relationsskapande i fokus. Av de intervjuade skolbibliotekarierna är Person 1 och Person 6 de som i högst utsträckning benämner relationsskapande som centralt för sitt uppdrag, och att detta är ett synsätt som råder på hela skolan, inte bara i skolbiblioteket. De beskriver att skolan genomsyras av "relationsbaserat lärande".

När jag som är gammal gick i skolan då behövde man inte ha någon relation till sin lärare. Men idag behöver du ha en relation. Och relationer, kärlek och omtanke, det är ju det vi har för att kunna skapa en miljö där man kan lära sig nya saker. Har du dåliga relationer så är du chanslös. Så att bygga relationer gör vi ju medvetet hela dagen, alltid, och försöker också genom våra projekt att eleverna ska lära sig att samarbeta för att då blir livet mycket lättare. Om du kan inte bara ha fokus på dig själv utan du kan lyfta blicken, du kan hjälpa någon eller lyssna på någon eller vänta på någon. Det är väldigt grundläggande saker man måste jobba med också.

Person 1

Utöver de aktiviteter och undervisningstillfällen som skolbiblioteket anordnar görs detta enligt Person 1 till stor del genom att "se" eleverna – att vara synlig och finnas till hands.

Person 2 uppger också att hen arbetar relationsskapande, att det görs hela tiden och är grunden för att lärande ska kunna uppstå. Bland annat sker detta genom att hålla bokklubbar och ha läsambassadörer, men även genom att använda konton på sociala medier för att eleverna ska få lära känna skolbibliotekarierna. Även Person 4 ser kontaktskapandet med eleverna som centralt. Hen arbetar mycket med kontaktskapande aktiviteter, att finnas till hands för att hjälpa till, och säger att det behövs eftersom eleverna har ett stort behov av att bli bekräftade, sedda och hörda. Hen berättar också att det är svårt att skapa en relation med varje enskild elev eftersom skolan hen arbetar på är mycket stor och har ett stort elevunderlag, men att man gör sitt bästa för att finnas där för alla som behöver det.

Person 3 pratar också om relationen till eleverna som en viktig del av arbetet och att mycket handlar om att finnas där för eleverna att prata med, vilket jag återkommer till stycket nedan. Det handlar också om att sätta gränser och att hålla på ordningsregler, vilket också kan vara en form av omsorg. Harper (2017) menar att omsorg är att sätta gränser när det behövs vilket också stämmer överens med den omsorgslogik Mol (2008) förespråkar.

För Person 5 verkar relationsskapandet inte vara ett mål i sig utan mer som ett medel för att kunna hitta rätt litteratur till rätt person. Hen menar att relationsskapandet är en (rolig) del av jobbet och att hen försöker att lära känna eleverna i syfte att få kunskap om vilken litteratur de efterfrågar och att kunna rekommendera lämpliga böcker. Relationsskapandet är alltså i detta fall snarare ett instrument för att kunna utföra den primära arbetsuppgiften litteraturförmedling.

[Att lära känns eleverna] är en del av min yrkesroll och det hjälper eleverna att hitta litteraturen de är intresserade av. Desto mer kunskap jag har om vad eleven efterfrågar och vad den kan tänka sig att läsa desto mer kan jag tillföra för eleven.

Person 5

Att se relationsbyggandet som grundläggande – ett förhållningssätt som är mycket framträdande hos Person 1:s Person 2:s, Person 3:s, Person 4:s och Person 6:s skolbiblioteksverksamheter – tyder på en helhetssyn på elevernas skolgång, och hela liv, och därmed en omsorgsbaserad inställning. Skolbibliotekarierna tar hänsyn till underliggande faktorer som just goda relationer och samarbete som förutsättningar för att eleverna ska lyckas. I relation till den definition av psykisk hälsa som används i denna uppsats, som inkluderar empatisk förmåga och förmåga att hantera sociala relationer, är detta sätt att arbeta i allra högsta grad en hälsofrämjande insats. Det är dessutom i linje med forskningen som säger att skolbibliotekarier kan uppmuntra social inkludering och en starkt självkänsla hos elever (Shaper & Streatfield 2011) samt att modellering av omsorgsfullt beteende lär ut sådana positiva beteenden till eleverna (Harper 2017).

6.3.2 Att vara någon att prata med

Något som beskrivs av Skolinspektionen (2018) är den speciella position skolbibliotekarien kan ha utifrån att eleverna inte befinner sig i en beroendeställning till en. Person 2 bekräftar denna bild genom att beskriva det som att hen har en särställning. Hen menar att eleverna inte behöver “göra sig bättre än de är” utan kan vara sig själva, och till exempel vara ärlig med om de inte har hunnit läsa ut en bok. Person 1 berättar också att det har betydelse och uttrycker tacksamhet för att få arbeta med alla elever utan att sedan sätta betyg. I många fall tar denna speciella position sig uttryck i att elever känner sig trygga att anförtro sig åt skolbibliotekarien.

På frågan om eleverna gärna kommer och pratar med hen svarar Person 3:

Ja ja ja. Därför har jag ett kontor. [De] kommer och gråter. De kommer till mig och ställer frågor. Om politik, om föräldrar... Många olika situationer. Jag säger ofta att det som händer i

biblioteket stannar i biblioteket, så jag berättar aldrig det för lärare om jag inte får godkänt att berätta. [...] Jag sätter inte betyg, det är det som gör det! Jag är neutral.

Person 3

Person 3 menar vidare att en viktig aspekt är att hen inte är en kompis utan just en vuxen, som inte alltid håller med eleven och som kan ifrågasätta och ställa frågor, men som de har förtroende för. Hen upplever också att elever ofta vill prata av sig om stress inför skolarbetet, betyg som upplevs orättvisa och liknande. I de situationerna är Person 3 noga med att både lyssna empatiskt men också att ställa frågor som får eleverna att tänka efter och ibland se situationen utifrån andras perspektiv. Alltså blir situationen både en möjlighet att anförtro sig och få stöttning och pepp, men också potentiellt ett tillfälle att öva på perspektivtagande och empatisk förmåga. Skolbibliotekarien och även själva skolbiblioteket upplever Person 3 också är extra viktigt för de elever som inte har så många vänner och som är blyga. De vill gärna prata med Person 3 en stund och sitter ofta i biblioteket och läser eller lyssnar på något. Detta stämmer väl överens med den tidigare forskningen som lyfter fram skolbibliotekets betydelse för elever som är blyga eller inte känner sig trygga i resten av skolan (Merga 2021; Korodaj 2019).

Person 4 beskriver också att elever gärna kommer och pratar om allt möjligt. Det kan handla om känslor, som att vara nervös inför en praktik, men ofta söker sig eleverna också till skolbibliotekarien för att ställa frågor om aktuella frågor, politik och saker de sett på sociala medier. Här menar Person 4 att hen har en viktig roll i att hjälpa eleverna att reflektera, ifrågasätta och tänka kritiskt. Det kan också handla om frågor som är känsliga för många elever, som konflikten mellan Israel och Palestina eller kriget i Ukraina som är aktuellt i skrivande stund. Där kan elever behöva stöttning både i att få uttrycka sina känslor kring sådant som är svårt, men också att navigera i informationsflödet. Person 1 och Person 6 är också noga med att finnas till hands när elever vill prata om något som är jobbigt eftersom det ingår i relationen. De märker att elever ofta vill prata om sina problem ut ett bredare, mindre personligt perspektiv. När eleverna är i biblioteket finns det alltid utrymme för samtal om allt mellan himmel och jord, och det pratas ofta mer än det läses. Person 2 uppger däremot att hen inte behöver agera samtalsstöd så ofta, och upplever inte att elever uttrycker att de är ensamma eller likande, men att en del elever däremot söker kontakt och ibland frågar om böcker om psykisk hälsa. Då plockar hen fram eller beställer hem böcker på ämnet.

Att flera av informanterna framhåller vikten av att se eleverna stämmer överens med Folkhälsomyndighetens (2024a) konstaterande att det går att ha en positiv och förebyggande inverkan på psykisk hälsa genom att det finns tid och resurser för

skolpersonal att ägna tid åt att just stödja eleverna. I detta avseende skiljer sig Person 5 något från övriga informanter genom att inte lyfta fram den aspekten av sitt uppdrag. Hen berättar att det händer att elever kommer och nämner saker som har hänt. Då lyssnar Person 5 i situationen och kan i vissa fall fråga om de vill att hen skickar dem vidare till skolkuratoren, men hänvisar sedan till elevens mentor som är den som tar sig an det som hänt. Det är tydligt att det främst är mentors uppgift att stötta eleven. Här syns en skillnad mellan olika skolor hur skolbibliotekariens uppdrag tolkas på olika skolor. Medan övriga informanter beskriver det som sin uppgift ligger det till stor del utanför Person 5:s ansvarsområde. Jag uppfattar det som att det på Person 5:s skola finns tydliga ramar för vad skolbibliotekets uppdrag går ut på och att dessa framför allt inkluderar klassiska bibliotekssysslor snarare än "mjukare", relationsbetingade uppgifter.

Omsorgslogiken betonar det empatiska, inkännande, bekräftande förhållningssättet i arbetet med människor (Mol 2008). Att skapa någon form av relation med mottagaren där man är medveten och lyhörd inför känslor och behov är nödvändigt för att skapa den omvårdande, stödjande atmosfären som eftersträvas. Därav kan relationsskapandet sägas vara nödvändigt för att kunna tolka skolbiblioteksarbetet som omsorgspraktik. Det är tydligt att fem av sex informanter (i lite olika grad) centrerar relationen med eleverna på ett sätt som är i enlighet med omsorgslogiken. Däremot gör Person 5 s utsagor det tydligt att det inte nödvändigtvis ses som ett mål med skolbibliotekariens arbete utan att det istället betraktats som ett medel för att uppnå målet läsfrämjande. Icke desto mindre är det möjligt att det relationsskapande som sker i form av att skolbibliotekarien lär känna eleverna och deras intressen ändå leder till att de i någon utsträckning känner sig sedda och hörda.

6.4 Inkludering – att vara till för alla

Något som framhålls i forskningen är vikten av att som skolbibliotek vara en inkluderande plats där alla känner sig välkomna och representerade (Thatcher 2022; Brooks Kirkland 2021; Persson 2023). Det bidrar till att elever känner sig sedda och kan även bidra till empatiutveckling vilket är faktorer som främjar psykisk hälsa. I likhet med tidigare teman är inkludering något som samtliga intervjuade skolbibliotekarier ägnar sig åt men med olika mycket emfas. På frågan om representativitet och inkludering är något hen tar hänsyn till vid urval av media svarar Person 4:

Det gör man ju naturligtvis. Vi har kanske inte en medveten strategi... Men vi försöker göra det. Och uppmärksamma... till exempel "rocka sockorna¹." Mycket sånt försöker vi uppmärksamma.

Person 4

Person 5 beskriver ett liknande strategi där hen försöker att "tänka in" en mångfald av olika perspektiv när hen väljer ut litteratur som ska köpas in, att eleverna ska kunna relatera det de läser till sina egna upplevelser. För Person 2 är frågan om representativitet i litteraturen ett utpräglat fokusområde. Hen berättar:

Vi tänker jättemycket på det, att alla ska vara representerade. Dels har vi de lagstadgade diskrimineringsgrunderna som man ska tänka på och sen ska man också tänka på att alla ska kunna känna igen sig. [...] Så vi försöker. Och vi ryggar inte för svåra ämnen.

Person 2

För Person 2 har det också varit viktigt att vara noga med att använda rätt pronomen med de elever som identifierar sig som transpersoner eftersom det är aktuellt på hens skola. Att flera elever känner sig fria att uttrycka sin identitet fritt i skolan skulle kunna tolkas som ett tecken på att de mycket riktigt lyckats skapa en inkluderande kultur. På ett liknande sätt uttrycker Person 1 och Person 6 att inkluderingsarbetet hänger ihop med värdegrundsarbetet. De framhåller det som viktigt att man ska kunna komma som man är och vara sig själv i skolbiblioteket vilket innebär att man då måste lära ut en inkluderande värdegrund för alla elever så att de också inkluderar varandra. I detta syfte används bland annat skönlitteratur för att förmedla tolerans och lära ut att människor kan vara på många olika sätt, till exempel ha olika sexuell läggning eller könsuttryck.

Ytterligare ett sätt att främja inkludering är att jobba med tillgänglighet, om vilket Person 2 berättar följande:

Tillgänglig lärmiljö kallar man det. Att man sänker tröskeln. När man är väldigt tydlig som lärare eller som skolbibliotekarie [...] så att den som kanske har koncentrationssvårigheter ändå ser strukturen, så kommer alla elever i klassen att ha nytta av det. Det har jag lärt mig. [...] När vi är ute och bokpratar brukar vi kolla så att böckerna finns på Legimus². Alla ska kunna välja vilken bok de vill ha.

Person 2

Att det finns alternativ för de som behöver det i form av exempelvis möjlighet att använda Legimus, eller en pedagogik som stödjer olika inlärningsstilar, gör att skolbiblioteksmiljön blir tillgänglig för fler. Det ger möjlighet för fler att få sina behov tillgodosedda.

¹ "Rocka sockorna" är ett initiativ där man bär omaka strumpor för att uppmärksamma och fira olikheter samt främja inkludering, ofta kopplat till att uppmärksamma Downs syndrom.

² Legimus är en digital tjänst från Myndigheten för tillgängliga medier (MTM) som erbjuder tillgång till talböcker och anpassade medier för personer med läsnedsättning.

Att "agera utan att försöka kontrollera" är enligt Mol (2008) viktigt för att ge omsorg. Att arbeta med inkludering och representativitet genom skönlitteratur är ett sätt att exponera elever för olika perspektiv, intressen och erfarenheter som främjar empati och tolerans utan att utföra någon form av tvingande. Därför kan detta ses som ett omsorgsfullt sätt att handla. Att se till att en mängd olika erfarenheter representeras i litteraturen så att det är möjligt att som individ hitta något att spegla sig är också den typen av lyhördhet inför behov och erfarenheter som omsorgslogiken förespråkar. Även ur det samhälleliga perspektivet som förespråkas av Tronto (2013), som innebär att man måste förstå hur olika sociala identiteter och maktdynamiker påverkar omsorgsarbete, är detta viktigt. Att arbeta med representativitet och mångfald kan ses som ett sätt att ta hänsyn till dessa aspekter.

6.5 Läsningens betydelse

I kapitlet Tidigare forskning beskrivs hur läsning på olika sätt kan bidra till psykisk hälsa och välbefinnande hos barn och unga. Eftersom läsfrämjande aktiviteter är en stor del av alla skolbibliotekariers uppdrag är det givet att de kan sägas arbeta hälsofrämjande just utifrån den aspekten. Samtliga intervjupersoner bekräftar den bilden genom att beskriva de effekter de upplever att läsning av skönlitteratur har för elever. Det framkommer av resultatet att de upplever att läsning och diskussion av skönlitteratur har flera olika biblioterapeutiska effekter inklusive personlig utveckling, avslappning, identifikation, bearbetning och hantering av känsliga ämnen samt empatiutveckling. Deras uppfattningar stämmer väl överens med vad tidigare forskning påvisat (Joing 2023; Clark & Teravainen-Goff 2018; Bone & Fancourt 2022).

Informanterna anser att användningen av skönlitteratur i skolan bidrar till att eleverna lär sig förstå sig själva såväl som andra. Det arbetas med i form av bland annat bokcirklar, högläsning, individuell litteraturförmedling, samtalsgrupper, Shared reading och författarbesök. Upplevelsen är att litteratur utvecklar både självkännedom, förmåga att hantera sina känslor och tankar samt förmåga att känna empati med andra. Person 5 uttrycker följande:

Jag ser [läsning] som viktigt för elevernas utveckling. Det är ju en del av identitetsskapande. Det är en del av den fas som man är när man går i högstadiet. De kanske känner att de får en bekräftelse kring de tankarna och känslorna de har haft och som att det ger en utveckling av individen. Det händer mycket när man är tonåring och man ska få känna att det är rätt att ha de där tankarna när man är tonåring, att man är normal.

Att få känna igen sig i karaktärer i böckerna, att "spegla sig" och känna att man är normal och att det är så här det kan kännas att vara människa, återkommer som uppfattning hos samtliga intervjuade skolbibliotekarier. De anser också att skönlitteratur kan hjälpa eleverna att vidga sin världsbild och få nya tankar och förebilder för hur man kan vara som människa i världen. Några uttrycker också att många elever gärna vill läsa böcker som känns realistiska, som handlar om relationer och som handlar om personer som är lite äldre än de själva, vilket en av skolbibliotekarierna tror beror på att de genom skönlitteraturen kan få svar på frågor som kan kännas jobbiga att prata med någon om. Person 2, som arbetar med bokklubbar, framhåller vikten av att jobba med skönlitteratur på rätt sätt och menar att man inte ska förhöra barn om böcker eller tvinga dem att skriva recensioner då det förstör läslusten. Hen säger att man istället ska vara intresserad av vad de tycker och få dem att reflektera genom att ställa frågor som får dem att reflektera och tänka. Då menar Person 2 att skönlitteratur kan vara ett sätt att komma åt sina egna känslor.

Samtliga skolbibliotekarier som intervjuats anser att eleverna gagnas av att läsa skönlitteratur genom att de får möjlighet att fundera på och bearbeta ämnen som kan uppfattas som känsliga och svåra. Man kan då prata om saker via karaktärer och händelser i böcker utan att känna sig för exponerad och utan att behöva berätta något personligt om sig själv. Exempelvis kan man i helklass diskutera hur en karaktär hade kunnat agera och därigenom väcka tankar om etik och moral. Skolbibliotekarierna beskriver att elever kan ta sig an väldigt stora frågor. Person 2 menar att det inte bara är viktigt för att själv få chans att reflektera, utan även för att få guidning från en vuxen kring vad som är okej och inte:

Man får ju chans att prata om ämnen som ligger väldigt nära en själv utan att det blir privat eller personligt för att man pratar om karaktärerna i boken. Det kanske sitter någon där som har en pappa som misshandlar deras mamma eller dem själva. Och de behöver inte säga det om de inte vill men de kan få höra att vi vuxna säger att det är alltid de vuxnas ansvar och att det finns hjälp att få.

Person 2

Arbetet med skönlitteratur kan alltså också ha en normerande funktion där skolbibliotekarien har ett ansvar att modellera vad som är rätt - till exempel att tydliggöra vad som är vuxnas ansvar och vad man inte ska behöva hantera som barn. Person 2 poängterar också att hen inte ryggar för att även prata om att vuxenvärlden kan svika. Bokcirkeln blir i detta fall en sannerligen biblioterapeutisk praktik där svåra ämnen bearbetas genom berättelserna.

En metod som lyfts fram både av Person 4 och Person 5 är högläsning. Då får eleverna möjlighet att tillsammans lyssna på berättelser och diskutera utifrån fiktiva karaktärer utan att någon blir utpekad.

I stort sett alla tycker om högläsning. [...] Vi läste till exempel en bok som handlar om en kille som blir utsatt för sexuella övergrepp. Och det gav upphov till jättebra diskussioner. Jag tror att det är jättemycket det här med att lära sig att kunna beskriva och kunna uttrycka sig. Man får bollar sina idéer och sina tankar. Om sin livssituation och vem man är.

Person 4

Högläsning beskrivs som ett lättsamt sätt att åstadkomma diskussion och reflektion och som ofta glöms bort när det gäller högstadie och gymnasium där eleverna är lite äldre. Person 5 menar att högläsning är en väldigt bra metod för att ta upp just frågor som rör psykisk ohälsa. Det blir ett samtalsforum för eleverna där de känner sig trygga att lufta sina tankar utan att behöva exponera sig för mycket. Person 5 berättar vidare om ännu ett exempel på hur man kan arbeta med läsning i syfte att stärka psykisk hälsa; på hans skola anordnas varje år en temavecka om tonårsliv där eleverna får läsa litteratur kring identitet och hur det är att vara tonåring. Sedan deltar de i samtalsgrupper som leds av fritidspedagoger. Person 5:s roll som skolbibliotekarie är att välja ut lämplig litteratur och ta fram discussionsfrågor.

De utgår från, och kanske gör någon djupdykning i någon litteratur, samtalar kring vad de tycker kring det. [...] Eleverna har tyckt om det. Ibland har det varit att de har fått ställas inför lite tankenötter. De får fundera. Och där är litteraturen en jätteviktig bit.

Person 5

Dessa exempel på hur skolbibliotekarier arbetar med skönlitteratur påminner om metoden Shared reading som i grunden baseras på samma tanke – att i grupp läsa en text och sedan reflektera tillsammans i syfte att utmanas, relatera och skapa mening och utvecklas (Ohlsson 2023).

En annan biblioterapeutisk effekt som Person 4 menar att läsningen har på eleverna är att den gör att man kan "stänga av" hjärnan. Person 4 har uppfattningen att många elever när de läser kan släppa tankar på annat och helt gå in i en berättelse vilket gör att de får en paus från allt annat. Dessutom ger hen exempel på att elever lyckats fokusera bättre på mattelektioner när de fick börja lektionen med att läsa 20 minuter. Detta är intressant med tanke på den data som visar hur många elever som upplever skolrelaterad stress. Det är möjligt att läsning på detta sätt skulle kunna ha en förebyggande effekt mot stress, vilket också gagnar den psykiska hälsan.

Läsningen något som samtliga informanter upplever påverkar elevers hälsa och välbefinnande på ett positivt sätt - ofta på sätt som man tänker sig har effekter inte bara i student utan för livet. Både att läsa för att skapa förståelse för sig själv och

andra och att använda skönlitteratur för att bearbeta svåra ämnen kan ses som en biblioterapeutisk praktik även om det inte nödvändigtvis benämns så av skolbibliotekarierna. Exempelvis kan berättelser fungera terapeutiskt helande, hjälpa barn att bättre hantera emotionella och sociala problem samt uppmuntra prosociala beteenden (Pulimeno, Piscitelli & Colazzo 2020). Med stöd i tidigare forskning kan det alltså konstateras att de tillfrågade skolbibliotekariernas upplevelse av att deras arbete med läsning verkligen främjar elevers välbefinnande sannolikt är riktig.

6.6 Kulturupplevelsernas betydelse

Ett sätt som de intervjuade skolbibliotekarierna upplever att de påverkar sina elever positivt är genom att ge dem tillgång till kulturupplevelser som de kanske annars inte skulle få ta del av. Ofta handlar det om att få lämna skolmiljön och uppleva kultur i andra miljöer. Sammantaget handlar det enligt informanterna mycket om att vidga elevernas vyer, att ge tillfälle att tänka och känna nya saker, men också att känna att man är en del av samhället och att man kan ta del av sådana aktiviteter. Flera påpekar att det kan vara särskilt viktigt för elever som kommer från studieovana hem och kanske inte annars hade gått på teater eller liknande. Som jag beskrivit i kapitlet Tidigare forskning har kulturupplevelser en potentiellt stor inverkan på människors mående och välbefinnande vilket de intervjuade skolbibliotekarierna också verkar uppleva i vardagen.

Person 3 berättar om hur hen brukar ta med eleverna på olika utflykter som är kopplade till böcker de läst, till exempel guidad tur på Kronborg slott efter att ha läst Hamlet, eller att göra ett "escape room" med Macbeth-tema. Detta för att eleverna ska få en mer "levande" upplevelse av berättelserna och få komma ut och befinna sig i nya miljöer och erfara olika genrer. Person 3 ser ett värde i det lustfyllda, och i att uppleva kultur på flera olika sätt. Även övriga informanter berättar att de ser ett värde i att lämna skolans lokaler för att se andra saker och för att öka motivationen. Exempel på aktiviteter som eleverna får delta i är teater, dansföreställningar, opera, konserter och filmvisningar. Flera av skolbibliotekarierna håller i kulturklubbar på respektive skola där elever som är extra intresserade får möjlighet att bejaka detta intresse.

Både Person 2, Person 1 och Person 3 berättar om hur viktigt de anser det vara att elever får uppleva kultur på sätt som de annars inte hade gjort. De tror att dessa upplevelser är något eleverna kommer att ha med sig för livet i form av att känna sig välkomna på fler arenor i samhället, att känna delaktighet samt att deras

empatiska förmåga utvecklas. Det handlar enligt dem också om att få träffa andra människor och se andra platser än vad man gör inom skolans fyra väggar, och att skapa en känsla hos eleverna av att delta i kulturlivet är något de kan göra. Därav kan självkänslan stärkas.

Informanterna identifierar behovet av kulturell berikning bland eleverna. De ser att kulturupplevelser kan vara en viktig del av elevernas utveckling och välbefinnande, särskilt för elever från studieovana hem. De tar på sig ansvaret för att skapa tillgång till kulturupplevelser och använder sin kompetens för att planera och genomföra meningsfulla och engagerande kulturupplevelser. Responsivitet visas genom att de elever som är extra intresserade får möjlighet att ta till vara på detta. Omsorgselementen uppfylls således vilket gör att arbetet med att ge elever tillgång till kulturupplevelser kan förstås som en omsorgspraktik. Skolbibliotekariernas utsagor exemplifierar dessutom hur omsorg kan främja social rättvisa, inkludering och en starkare känsla av gemenskap och medborgarskap bland eleverna, vilket också är en del av Trontos (2013) definition av omsorg. Detta främjar också i sig psykisk hälsa och välbefinnande.

6.7 Värdegrund och demokratiuppdraget

Ett tema som framkom under intervjuerna var det arbete med värdegrund och demokrati som flera skolbibliotekarier uppger att de arbetar aktivt med. Det skiljer sig mellan de olika informanterna i vilken utsträckning och på vilka sätt de säger sig arbeta med detta. Två av informanterna nämner inte värdegrundsarbetet som ett fokusområde medan övriga fyra gör det. För de som arbetar aktivt med demokrati och värdegrund handlar det framför allt som att förmedla goda värderingar som jämlikhet, öppenhet och allas lika värde. Men även att skapa en känsla av delaktighet i samhället och forma framtidens vuxna till människor som är självständiga och socialt kompetenta. En del av detta är det uppdrag som skolan har att kompensera för elevers olika förutsättningar, vilket flera av skolbibliotekarierna också påpekar.

Person 1 och Person 6 sätter detta uppdrag i centrum. För dem innebär det bland annat att jobba för att eleverna ska bli självständiga, respekterade och omtyckta, och därmed kunna ta sig fram i ett demokratiskt samhälle. Till stor del sker detta genom bemötandet och relationsskapandet. Person 1 menar att det är av yttersta vikt att bemöta eleverna med kärlek och respekt, och därtill med höga förväntningar vilket eleverna också ska kunna ha på skolpersonalen. En viktig pusselbit är också att ta sig utanför skolan. De ger exempel på att elever tillsammans har fått skriva en

bok sedan släpptes och gick att låna och läsa på stadens folkbibliotek. Om aktivitetens betydelse för eleverna säger Person 6:

Och då blir de också människor i världen, demokratiska medborgare, att de har möjlighet att påverka någonting och skapa nånting och delta. Att de liksom växer, att de inte bara är elever på skolan, vilket inte är så bara, men att man kan se kopplingen till omvärlden.

Person 6

Även Person 2 påpekar värdet av att ta sig utanför skolan och få göra saker "på riktigt". Tanken är att det sänker tröskeln att göra liknande saker senare i livet och framför allt att märka att man är en del av samhället och kan påverka det. Detta främjar också psykisk hälsa genom att stärka självkänslan i stunden och öka sannolikheten att eleverna har ett hälsosamt liv i framtiden.

Ur ett omsorgsetiskt perspektiv kan även arbetet med läsning ses som en del av ett arbete med demokratiska värden, vilka i sig är en del av omsorgen enligt Tronto (2013). Genom att skapa trygga utrymmen för diskussion och reflektion, där eleverna kan utforska och uttrycka sina tankar och känslor utan att känna sig utsatta, bidrar skolbibliotekarierna till att stärka kritiskt tänkande och därmed förmågan att delta i en demokratisk dialog. Därutöver handlar skolbibliotekarierna, utifrån vad de uppger, enligt samtliga fyra etiska omsorgselement: de ger uppmärksamhet åt elevernas behov och intressen, de tar ansvar genom att se det som sin uppgift, de har som utbildade bibliotekarier kompetensen att välja ut och förmedla litteratur, samt har ett responsivt förhållningssätt genom att förmedla litteraturen på flera olika sätt och vara noga med att respektera elevernas integritet.

Ett sätt att arbeta med värdegrund och demokrati är att prata med eleverna i vardagen. Angående detta berättar Person 3 om vikten att diskutera med eleverna och bemöta deras tankar. Hen ger exempel på att hen har diskuterat frågor som rör religion och sexualitet där elever uttryckt värderingar som går emot skolans värdegrund vilken inkluderar allas lika värde, demokrati och religionsfrihet. Person 3 bemöter då detta genom att framhäva skolans värdegrund och att via dialog med eleverna förmedla vad som gäller. Detta upplever Person 3 oftast har effekt. Även Person 6 beskriver ett liknande sätt att arbeta dialogbaserat med värdegrund. Hen betonar dessutom vikten av att förmedla hopp till en generation barn och unga som växer upp i en tid som präglas av klimathot och ekonomisk lågkonjunktur. Detta sätt att arbeta sker på informella, vardagliga sätt då situationer uppstår, snarare än att värdegrund och demokratiarbetet är föremål för undervisning. Ett annat sätt som Person 3, Person 1 och Person 6, Person 5 och Person 2 förmedlar värdegrund och demokratiska värderingar på är genom representativitet i litteraturen och att

tillhandahålla böcker som förmedlar att det är okej att vara sig själv, att man har rätt till sina åsikter, religion och dylikt oavsett vem man är. Person 3 ger också exempel på när hen har behövt förklara för elever att hen inte kommer att ta bort en bok för att den exempelvis strider mot en elevs trosuppfattning, och därmed förmedla en anda av tolerans för andras uppfattningar. Genom att förmedla ovan nämnda värden samt verka för hopp och tro på framtiden kan elevernas psykiska hälsa främjas i och med att det ger en typ av känslomässigt stöd samt hjälper eleverna att reflektera och utveckla sin självkänsla och självförtroende.

Tronto (2013) framhåller att omsorg är en demokratisk praxis som bygger på ömsesidighet, förtroende och respekt. Att arbeta med värden som demokrati, jämställdhet och yttrandefrihet kan således betraktas som en förutsättning för att något överhuvudtaget ska ske enligt Trontos omsorgsetik. Att utföra omsorg är att också sträva mot ett samhälle där omsorgen fördelas jämlikt och efter behov. Det kompensatoriska uppdraget syftar tydligt till detta genom att ta hänsyn till olikheter i förutsättningar vilket främjar jämlikhet och rättvisa.

Att arbeta aktivt med att forma eleverna till medvetna, självständiga och socialt kompetenta individer som är redo att delta i ett demokratiskt samhälle är att se hela människan och dess behov över hela livet. Det ligger i linje med omsorgsetikens idé om att se till människan som helhet. Att arbeta för att eleverna ska kunna vara socialt kompetenta och aktiva deltagare i samhället ligger också i linje med Mols (2008) tanke om att individen inte kan ses som fristående utan att alla är beroende av andra i någon mån och i olika grad beroende på var man befinner sig i livet. Att kunna leva ett gott liv kräver således att kunna samexistera med andra människor och både ge och ta emot omsorg, vilket flera av de intervjuade skolbibliotekarierna tydligt arbetar för. De skolbibliotekarier som sätter dessa frågor i fokus av sitt dagliga arbete kan sägas i högre grad arbeta enligt omsorgsetiken än de som inte gör det.

6.8 Hälsolitteracitet

Trots att en del internationell forskning har lyft fram skolbibliotekariers arbete med medielitteracitet kopplat till hälsa så ger resultaten av denna studie en annan bild. Ingen av informanterna uppger att hälsolitteracitet är något de arbetar med. Denna diskrepans skulle kunna bero på skillnader mellan skolbiblioteksämbetet i Sverige jämfört med internationellt, men det går inte att bekräfta eftersom det i nuläget inte finns någon inhemsk forskning om just detta.

Hälsolitteracitet är enligt mina resultat inte något som skolbibliotekarier arbetar direkt med, men det utesluter inte att det skulle kunna finnas en indirekt effekt av att arbeta med medie- och informationskunskap i stort. Skolbibliotekarierna nyanserar och bidrar till att kunna se saker från flera håll vilket kan främja emotionell intelligens och även kopplas till det demokratiska uppdraget. Dock är det inte en slutsats som går att dra av denna studie.

I detta kapitel har jag behandlat skolbibliotekariers upplevda ansvar för att arbeta med elevers välbefinnande. Jag har redogjort för deras upplevelser av hur olika aspekter av skolbiblioteksverksamheten främjar elevers psykiska hälsa och välbefinnande och relaterat dessa resultat till omsorgsteori samt tidigare forskning på området. Relationsskapande, trygghets- och inkluderingsarbete, främjande av litteratur och kultur samt arbete med demokratiska värden är aktiviteter som skolbibliotekarierna generellt upplever ha en positiv effekt på välbefinnande. I nästkommande kapitel kommer jag att sammanfatta vad studien kommit fram till samt diskutera och reflektera kring fynden ur ett större samhällsligt perspektiv.

7. Diskussion och sammanfattning

Utifrån resultatet av denna intervjustudie är det tydligt att skolbibliotekarier betraktar sitt arbete som betydelsefullt för elevers psykiska hälsa och välbefinnande på flera olika sätt. Enligt utsagorna upplever de att olika delar av deras verksamheter bidrar till välbefinnande, självkänsla och självförtroende, empatisk förmåga och förmåga till reflektion över tillvaron, världen och sig själva, vilket ingår i definitionen av psykisk hälsa som jag utgått från. Detta sker både på direkta och indirekta sätt. Direkta sätt är till exempel att bearbeta känslomässiga problem genom litteraturen som skolbibliotekarien läser högt i klassrummet, medan indirekta sätt till exempel kan vara kulturupplevelser som i längden bidrar till att göra eleverna mer delaktiga i samhället vilket är viktigt för psykisk hälsa i ett längre perspektiv. Skolbibliotekariernas upplevelser stämmer väl överens med vad tidigare forskning visat på de flesta punkter. Tydligt utifrån resultatet är emellertid att det finns vissa skillnader mellan olika skolbibliotekarier när det gäller synen på sin roll i elevernas vardag, hur relationen med eleverna ser ut och i vilken utsträckning man arbetar aktivt och medvetet med relationsskapande, att finnas där känslomässigt för eleverna, demokratiska frågor och annat. För att uttrycka det i termer av omsorgsetik skiljer det sig mellan skolbibliotekarier i vilken mån de ägnar uppmärksamhet, ansvarstagande, och responsivitet inför just den typen av behov hos eleverna. Skillnaderna skulle kunna bero på flera olika faktorer, men något som framgår av resultatet av denna studie är att skolbibliotekariernas förutsättningar att arbeta på sätt som främjar psykisk hälsa och välbefinnande varierar. Ett exempel på det är att uppdraget kan formuleras på olika sätt av skolledning och rektor, vilket också bekräftar Skolverkets (2024) rapport. Andra, förhållningssätt och kultur på skolan som helhet verkar också vara faktorer som spelar roll – en skolbibliotekarie beskriver till exempel ett genomgående fokus på relationsskapande och mående i hela skolans verksamhet, medan en annan förmedlar en uppfattning att det endast är elevhälsoteamet som aktivt arbetar med elevernas mående medan skolbibliotekarien håller sig till mer "traditionella" biblioteksysslor. Detta kan ses som ett symptom på att uppdraget inte formulerats tydligt i lag och därför går att tolka på olika sätt.

Något som också verkar påverka förutsättningarna att arbeta hälsofrämjande är vilka resurser som finns till hands, som antalet elever per bibliotekarie eller vilka lokaler som finns att tillgå. Att skillnader i den typen av förutsättningar finns framkommer av intervjuerna i denna studie. Resultaten bekräftar den bild som

beskrivs i kapitlet Bakgrund, att det varierar mycket mellan olika skolor när det gäller i vilken mån skolbiblioteket inkorporeras i den övriga skolverksamheten och vilka förutsättningar skolbibliotekarierna har. Informanterna i denna studie beskriver olika grader av inkludering i övrig skolverksamhet samt olika förutsättningar och något olika definierade uppdrag. Liksom Skolverket (2024) beskrivit, att skolbiblioteksverksamhet skiljer sig mycket och att likvärdigheten därför brister, tyder även denna studie på.

Analysen av skolbibliotekariernas utsagor visar vidare att flera delar av skolbibliotekariernas verksamhet, som skolbibliotekarierna beskriver den, absolut kan tolkas som ett omsorgsarbete. Resultatet målar upp en bild av skolbibliotekarier som antar en helhetssyn på eleverna som människor och ser sitt arbete som ett sätt att påverka deras välbefinnande både nu och i framtiden. Särskilt de skolbibliotekarier som antar ett medvetet och aktivt ansvar för elevernas mående kan sägas helt och fullt agera utifrån de omsorgsetiska principerna om uppmärksamhet, ansvar, kompetens och responsivitet. Särskilt verkar ett sådant förhållningssätt kunna råda då ett omsorgsfullt perspektiv genomsyrar hela skolan och utgör ett medvetet mål som samtliga professioner på skolan strävar mot. Det bör därför påpekas att skolbibliotekarier inte arbetar i ett vakuum, utan snarare lär det krävas att många professioner samarbetar för ett gemensamt förhållningssätt där omsorgsetiken kan råda.

Ur ett omsorgsetiskt perspektiv är det en form av samhällsviktig omsorg att främja elevers psykiska hälsa. Främjandet stöder inte bara individens välbefinnande utan också kan i längden också bidra till ett starkare och mer sammanhållet samhälle. Elever som mår bra psykiskt är mer benägna att prestera väl akademiskt, utveckla sociala färdigheter och bli aktiva och engagerade medborgare. Genom att tillämpa de omsorgsetiska principerna i arbetet med värdegrund och demokrati bidrar både skolbibliotekarier och övriga professioner i skolan till att bygga ett samhälle som är mer jämlikt, inkluderande och hälsosamt. Denna studie säger således något om vad ett välfungerande skolbibliotek inom ramen för sitt uppdrag kan bidra med för värde för både enskilda elever och samhälle. Ur ett samhällsperspektiv är det viktigt att lägga fokus på sådant som främjar och förebygger, inte bara som diagnostiserar och botar det som redan är sjukt, och denna studie pekar på ett flertal möjliga sätt som just skolbibliotekarier som profession kan hjälpa till att vända den destruktiva och sorgliga utveckling som vi har sett i fråga om barn och ungas ökande psykiska ohälsa de senaste decennierna.

Mol (2008) beskriver att omsorg ett arbete som kräver ständig omvärdering i takt med att variabler är i konstant förändring och det inte någonsin finns ett slutresultat. Man måste ständigt rikta uppmärksamheten mot mottagaren och vara beredd att omvärdera behoven, och därför finns sällan heller något tydligt slutresultat som går att mäta. Att resultatet av arbetet inte tydligt går att mäta påpekar också de skolbibliotekarier i denna studie som arbetar väldigt aktivt med exempelvis relationsskapande. De betonar vikten av att, såväl från ledningshåll som från politikernas håll, kunna se de effekter som är mer långsiktiga och där det är svårt att se en omedelbar orsak och verkan. Trots allt är de verkningar som skolbibliotekarierna upplever sig se av sitt arbete något som kanske inte tydligt kan påvisas förrän efter lång tid, efter att jämförelser kan göras på makronivå, exempelvis mellan elever som gått på skolor som satsat på skolbiblioteksverksamhet kontra de som inte gjort det. Ur politisk synpunkt ter det sig därför viktigt att våga satsa på förebyggande och hälsofrämjande insatser även när effekten av dessa inte är omedelbart synliga. Tronto (2013) menar att ett demokratiskt samhälle bör underlätta för alla att handla omsorgsfullt, och således måste man från politiskt håll ge förutsättningar för att det ska kunna ske. Utifrån det tankesättet vore det även önskvärt att ytterligare tydliggöra skolbibliotekariens roll för att säkerställa likvärdigheten nationellt. Man bör därutöver se till att skolbibliotekarier har tillräckliga resurser för att uppfylla sin potential att hjälpa till att rusta framtida generationer för framtiden.

8. Slutsatser och framtida forskning

8.1 Slutsatser

Den första forskningsfrågan som ställs i denna uppsats lyder: "Vilken betydelse upplever skolbibliotekarier att de har för att främja elevers psykiska hälsa och välbefinnande i skolan?" Studien visar att skolbibliotekarier upplever sig spela en viktig roll i att främja elevers psykiska hälsa och välbefinnande genom både direkta och indirekta insatser. Samtliga deltagare i studien upplever att deras verksamheter har betydelse för elevernas psykiska hälsa och välbefinnande och beskriver hur de tänker sig att eleverna gagnas. Dock skiljer det sig i vilka förutsättningar de har och i vilken mån de ser det som en central och aktiv del av sitt uppdrag.

Den andra forskningsfrågan lyder: "Vilka delar av skolbiblioteksverksamheten, om några, upplever skolbibliotekarier främjar elevers psykiska hälsa och välbefinnande?" Enligt uppsatsens resultat upplever skolbibliotekarier att flera delar av skolbiblioteksverksamheten har dessa främjande effekter. Det som framför allt lyfts fram är arbetet med att vara en trygg plats och en trygg person på skolan, det relationsskapande arbetet med eleverna, att arbeta inkluderande och att arbeta med värdegrund och att skapa framtidens demokratiska medborgare. Därtill lyfts betydelsen av läsfrämjande arbete och dess biblioterapeutiska effekter samt betydelsen av att som elev få ta del av kulturella upplevelser.

Resultatet bekräftar till stor del den bild som tidigare forskning målar upp vilket tyder på att det man har sett i internationell forskning verkar stämma även i en svensk kontext, med undantag för betydelsen av hälsolitteracitet som inte verkar ha lika stor betydelse i Sverige som internationellt. Sammanfattningsvis bekräftar resultaten att skolbibliotekariernas arbete kan vara betydelsefullt för elevers välbefinnande, självkänsla och empatiska förmåga, och att skolbibliotekariernas bidrag till elevers psykiska hälsa varierar beroende på vilka förutsättningar de har i fråga om resurser, skolans kultur samt i vilken mån det definieras som en central del av uppdraget. Genom att arbeta enligt de omsorgsetiska principerna bidrar skolbibliotekarier vidare till ett starkare och mer sammanhållet samhälle, vilket också understryker vikten av att från politiskt håll stödja arbetet och säkerställa likvärdigheten nationellt. För att fullt ut utnyttja skolbibliotekens potential bör deras roll tydliggöras och resurserna förstärkas, vilket kan bidra till att vända den negativa trenden av ökad psykisk ohälsa bland barn och unga.

Då skolbibliotekariers roll för elevers psykiska hälsa och välbefinnande inte tidigare har varit föremål för undersökning i Sverige har denna uppsats bidragit till att öka kunskapen om skolbibliotekariers betydelse och hur de uppfattar sitt bidrag till elevers vardag och framtida liv.

8.2 Framtida forskning

Eftersom ämnet för denna uppsats inte tidigare har utforskats i en svensk kontext bör ämnet studeras vidare, möjligen genom andra metoder och ur fler synvinklar. Man skulle exempelvis med fördel med en kvantitativ ansats kunna kartlägga i vilken utsträckning skolbibliotekarier arbetar med dessa frågor nationellt. Det vore också intressant att undersöka elevperspektivet, till exempel genom att undersöka vad elever upplever att skolbiblioteksverksamhet har för betydelse för deras välbefinnande.

En aspekt som också vore intressant att undersöka är genusaspekten - huruvida det finns någon skillnad mellan kvinnliga och manliga skolbibliotekarier när det gäller arbete med elevers välbefinnande. Enligt Trontos (2013) uppfattning är omsorgsarbete oundvikligen politiskt betingat eftersom det handlar om hur vissa typer av arbete värderas i samhället och vem som förväntas utföra detta arbete. Utifrån det skulle man kunna undersöka eventuella skillnader gällande exempelvis i vilken grad man som kvinnlig kontra manlig skolbibliotekarie tar på sig eller förväntas ta på sig "mjuka", relationella uppgifter som relationsskapande eller att vara känslomässigt stöttande. Det vore också relevant att undersöka i vilken mån sådana uppgifter ses dessa uppgifter som legitima, eller tas hänsyn till vid tilldelning av resurser.

Referenslista

Barr-Walker, J. (2016). Health literacy and libraries: a literature review, *Reference Services Review* [Preprint], (2). <https://search-ebscohost-com.ludwig.lub.lu.se/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=edssch&AN=edssch.oai%3aescholarship.org%2fark%3a%2f13030%2fqt1nb8s8sh&site=eds-live&scope=site> [2024-03-21]

Brooks Kirkland, A. (2021). So much more than a safe space: Student well-being in the school library, *Canadian School Libraries Journal*, 5(2).

Bruce, J., Lindquist, L., Olsson, H. (2024). Debatt: Satsningen riskerar bli en tummetott. *Vi Lärare*, 11 januari. <https://www.vilarare.se/nyheter/vi-larare-debatt/satsningen-riskerar-bli-en-tummetott/> [2024-03-13]

Bruce, J., Lindquist, L., Olsson, H. (2022). Skolbiblioteken är inte bara ett rum med böcker. *Altinget*, 8 februari. <https://www.altinget.se/utbildning/artikel/skolbiblioteken-ar-inte-bara-ett-rum-med-bocker> [2024-03-15]

Centerwall, U. (2022). *Att ta plats och göra skillnad: skolbibliotekariepraktiker i framgångsrika verksamheter*. Diss. Högskolan i Borås. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-27634>.

Centerwall, U. (2023). Viktigare med skolbibliotekarie än ett fullt utrustat bibliotek. *Göteborgs-Posten*, 22 september. <https://www.gp.se/debatt/viktigare-med-skolbibliotekarie-an-ett-fullt-utrustat-bibliotek.73062f13-3abf-4a78-842e-557444a2c620> [2024-03-15]

Child, J. (2018). School libraries enhancing student wellbeing. *SCIS Connections*, 105

Clark, C., & Teravainen-Goff, A. (2018). *Mental wellbeing, reading and writing: How children and young people's mental wellbeing is related to their reading and writing experiences*. National Literacy Trust. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED593894.pdf> [2024-03-19]

DIK (2022). *”Vad krävs för att en boksamling ska kunna kallas skolbibliotek?” En rapport om skolbibliotek, vad de ska vara bra för, vad som hotar dem och vad vi behöver göra för att ha dem kvar och kunna dra nytta av dem.*

https://assets.ctfassets.net/vkygthqfrquy/6k45dQYbJH7KhYIJQzgXCV/faec87bbe0b31d746ca41bb9d46e14e6/DIK_rapport_skolbib_2022.pdf [2024-03-13]

Dearnaley, M. (2022). Building Well-Being in the School Library, *Access (10300155)*, 36(2), ss. 14–19.

Folkhälsomyndigheten. (2022). *Hur hänger olika skolfaktorer samman med ungdomars hälsa och välbefinnande i Sverige? – Analyser på data från Skolbarns hälsovanor.* (Artikelnummer: 22110)

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/0f6b6441f9a346c5ba3711923780cbda/hur-hanger-olika-skolfaktorer-samman-ungdomars-halsa-valbefinnande-sverige.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2018). *Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige?* (Artikelnummer 18023-1).

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/628f1bfc932b474f9503cc6f8e29fd45/varfor-psykiska-ohalsan-okat-barn-unga-18023-2-webb-rapport.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2023a). *Att inte bara överleva utan att faktiskt också leva – En kartläggning om ungas psykiska hälsa – KORTVERSION.* (Artikelnummer: 23199).

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/66fd62dfd17141f28b8e03316d295952/att-inte-bara-overleva-utan-att-faktiskt-ocksa-leva.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2023b). *Skolbarns hälsovanor i Sverige 2021/2022 – Nationella resultat.* (Artikelnummer: 22228).

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/48b881b57779498595394ca05525d5d8/skolbarns-halsovanor-sverige-2021-2022-nationella-resultat.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2024a). *Skolstress, självrapporterade hälsobesvär och livstillfredsställelse bland skolbarn.* (Artikelnummer: 24049).

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/2beefd538da04c44be9964d2f0db73a4/skolstress-halsobesvar-livstillfredsstallelse-skolbarn-skolbarnshalsovanor.pdf>

Folkhälsomyndigheten (2024b). *Kulturens betydelse för hälsa och välbefinnande – En sammanfattning av en kartläggande litteraturöversikt*. (Artikelnummer: 24010). <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publikationer-och-material/publikationsarkiv/k/kulturens-betydelse-for-halsa-och-valbefinnande-/?pub=131830>

Gordan, R. (2023). Skolbibliotekarier får gå när kommuner skär ner. *Magasin K*, 7 december. <https://magasink.se/2023/12/skolbibliotekarier-far-ga-nar-kommuner-skar-ner/> [2024-03-13]

Gärdén, Cecilia (2017). *Skolbibliotekets roll för elevers lärande: en forsknings- och kunskapsöversikt år 2010-2015*. Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi.

Harper, M. (2017) Helping students who hurt: Care based policies and practices for the school library, *School Libraries Worldwide*, 23(1), ss. 41–54.

Haglund, L. (2019). The Need for Care: A Study of Teachers' Conceptions of Care and Pupils' Needs in a Swedish School-Age Educare Setting, *International Journal for Research on Extended Education*, 7(2), ss. 191–206.

Joing, I. (2023) The School Library: An Important Place for Adolescents' Well-Being., *Journal of Library Administration*, 63(6), ss. 777-796

Hedemark, Å. (2018). *Unga berättar: En studie av ungas syn på läsning och bibliotek*. Svensk biblioteksforening.

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-369562> [2024-04-11]

Korodaj (2020): The library as 'third space' in your school, *Scan*, 38(10) pp. 2-9

Kulturrådet (2018). *Nationell översyn kultur och hälsa. Samverkan och kunskapsutbyte mellan kultur och hälsoområdet*.

<https://mb.cision.com/Main/16157/2619740/910342.pdf> [2024-04-05]

Limberg, L., Hultgren, F. & Johansson, M. (2021). *Skolbibliotek och lärande*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur

- Merga, M. (2020a). How Can School Libraries Support Student Wellbeing? Evidence and Implications for Further Research., *Journal of Library Administration*, 60(6), pp. 660–673
- Merga, M.K. (2020b). School Librarians as Literacy Educators Within a Complex Role, *Journal of Library Administration*, 60(8), pp. 889–908.
doi:10.1080/01930826.2020.1820278.
- Merga, M. (2021). Libraries as Wellbeing Supportive Spaces in Contemporary Schools, *Journal of Library Administration*, 61(6), pp. 659–675.
doi:10.1080/01930826.2021.1947056.
- Merga, M.K. (2023). How School Libraries Can Promote Health Literacy in Challenging Times, *Journal of Library Administration*, 63(3), pp. 291–306.
doi:10.1080/01930826.2023.2177923.
- Mol, Annemarie (2008). *The logic of care: health and the problem of patient choice*. Abingdon, Oxon: Routledge National Centre for Creative Health (2017). *Creative Health: The Arts for Health and Wellbeing*, All-Party Parliamentary Group on Arts, Health and Wellbeing, Inquiry Report.
https://ncch.org.uk/uploads/Creative_Health_Inquiry_Report_2017_-_Second_Edition.pdf [2024-04-05]
- Ohlsson, A., Ingemansson, M., Forslid, T., Grell, H., Gustafsson, AW., Järholm, K. & Rivano, M. (2018). Book talks among people with chronic non-cancer pain: Literary meaning making in a shared reading group, *Working Papers in Medical Humanities*, vol. 4, nr. 1.
- Ohlsson, A. (2023). Shared Reading i gymnasieskolans svenskundervisning. i Å Hedemark & I Huvila (red), *Bibliotek, bildning och läsning som arena och praktik: en festskrift till Kerstin Rydbeck*. Meddelanden från Institutionen för ABM vid Uppsala universitet, nr. 7, Uppsala universitet, Uppsala, s. 83–96.
- Persson, S.G. (2023) Healing Through Literature, Art, and Goats, *Knowledge Quest*, 51(4), pp. 18–23.
- Pettersson, Cecilia (2020). *Biblioterapi: hälsofrämjande läsning i teori och praktik*. Första upplagan Stockholm: Appell förlag

Pulimeno, M., Piscitelli, P. and Colazzo, S. (2020). Children's literature to promote students' global development and wellbeing, *Health Promotion Perspectives*, 10(1), pp. 13–23.

Ransom, J.C. (2020). Love, Trust, and Camaraderie: Teachers' Perspectives of Care in an Urban High School, *Education & Urban Society*, 52(6), ss. 904–926.

Regeringen (2023). *Internationell studie visar att läsförmågan sjunker hos svenska elever.*

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/05/internationell-studie-visar-att-lasformagan-sjunker-hos-svenska-elever/> [2024-03-14]

Regeringen (2024). *Regeringen satsar på ökad lästid och minskad skärmtid.*

<https://www.regeringen.se/artiklar/2024/01/regeringen-satsar-pa-okad-lastid-och-minskad-skarmtid/> [2024-03-11]

Rennstam, Jens & Wästerfors, David. (2015). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. 1 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Rydbeck, K., Johnston, J., Palsdottir, A., Khosrowjerdi, M., Varheim, A., Audunson, R., Rasmussen, C.H. & Jochumsen, H. (2022). Social reading and the public sphere in Nordic public libraries: a comparative study, *Information research*, 27(S1)

Sawander, S. (2022). Evig kamp för relevans bakom framgångsrika skolbibliotek. *Skolporten*, 23 juni. <https://www.skolporten.se/forskning/intervju/evig-kamp-for-relevans-bakom-framgangsrika-skolbibliotek/> [2024-03-12]

Shaper, S. and Streatfield, D. (2012). 'Invisible Care? The Role of Librarians in Caring for the "Whole Pupil" in Secondary Schools', *Pastoral Care in Education*, 30(1), pp. 65–75. doi:10.1080/02643944.2011.651225.

Skolinspektionen (2018). *Skolbiblioteket som pedagogisk resurs.*

<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/02-beslut-rapporter-stat/granskningsrapporter/tkg/2018/skolbibliotek/skolbiblioteket-som-pedagogisk-resurs-skolinspektionen-2018.pdf>
[2024-03-12]

Skolverket (2024). *Skolans gemensamma elevhälsoarbete*.
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/leda-och-organisera-skolan/systematiskt-kvalitetsarbete/skolans-gemensamma-elevhalsoarbete> [2024-03-14]

Skopelja, E.N., Whipple, E.C. and Richwine, P. (2008). Reaching and teaching teens: adolescent health literacy and the Internet, *Journal of Consumer Health on the Internet*. Edited by 01/01/2009, 12(2), ss. 105–118.

Sonde, M. (2023). Regeringens förslag om skolbibliotek väcker frågor. *Skolbloggen (Sveriges Kommuner och Regioner)*. 12 oktober.
<https://skr.se/skr/tjanster/bloggarfranskr/skolbloggen/artiklar/regeringensforslago-mskolbibliotekvackerfragor.75667.html> [2024-03-13]

Stigfur, S (2022). Forskare: ”Skolbibliotekarier förväntas pynta och fixa fika”. *Magasin K*. 12 september. <https://magasink.se/2022/09/forskare-skolbibliotekarier-forvantaspynpta-och-fixa-fika/> [2024-03-12]

SVT Nyheter (2023). *Lagkrav på bemannade skolbibliotek 2025*.
<https://www.svt.se/kultur/lagkrav-pa-bemannade-skolbibliotek-2025--nbttrt> [2024-04-02]

Thatcher, R. (2022). Fostering a Love of Reading across the Whole School through Engagement with Wellbeing in Libraries, *Access (10300155)*, 36(4), pp. 44–47.

Tronto, Joan C. (1993). *Moral boundaries: a political argument for an ethic of care*. First edition New York, NY: Routledge

Tronto, Joan C. (2013). *Caring democracy: markets, equality, and justice*. New York: New York University Press

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed (VR1708)*.
<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html> [2024-03-05]

World Health Organization (2024). *Constitution*.
<https://www.who.int/about/accountability/governance/constitution> [2024-04-16]

Öppet brev till Lotta Edholm: Vi måste prata om skolbiblioteken! (2023).
Biblioteksbladet, 30 januari. <https://www.biblioteksbladet.se/ideer/debatt/oppet-brev-till-lotta-edholm-vi-maste-prata-om-skolbiblioteken/> [2024-03-15]

Bilaga 1: Intervjuguide

Bakgrundsfrågor

Hur länge har du arbetat som skolbibliotekarie?

Kan du berätta lite om skolan du jobbar på?

Kan du berätta lite om din roll som skolbibliotekarie och hur du ser på ditt bidrag till elevernas vardag?

Upplever att eleverna har behov av stöd när det gäller mående, stresshantering eller liknande?

Ser du det som en del av ditt jobb att vara uppmärksam på hur eleverna mår?

Arbetar du aktivt med någon specifik insats för att främja elevers psykiska hälsa och välbefinnande? I så fall vad?

Trygghet

Upplever du att eleverna känner sig välkomna och trygga i biblioteket? I så fall, hur märks det?

Hur arbetar du för att skapa trygghet och trivsel i biblioteksrummet?

Har själva biblioteksrummet anpassats på något sätt?

Finns det några utmaningar eller svårigheter när det gäller tryggheten i skolbiblioteket? I så fall, hur hanterar du dem?

Finns det platser i biblioteket där man kan gå undan och vara för sig själv i lugn och ro? Möjlighet att stressa ner?

Upplever du att någon särskild grupp av elever har större nytta av biblioteket som en trygg plats?

Relationsskapande

Hur ser du på betydelsen av din relation med eleverna? Vad upplever du att den har för betydelse för eleverna, om någon?

Kan du ge exempel på hur du arbetar relationsskapande med eleverna?

Ser du några särskilda utmaningar när det gäller att bygga relationer med eleverna?

På vilket sätt (om något) involveras eleverna i beslut om skolbibliotekets utbud och aktiviteter?

Läsning

Vad upplever du att läsning av skönlitteratur har för betydelse för eleverna? Vad tar de med sig? Exempel på situationen där det märkts?

Andra kulturaktiviteter?

Hälsolitteracitet

Sker någon typ av undervisning i medialiteracitet/MIK med koppling till psykisk hälsa?

Finns det information i skolbiblioteket om vad man kan vända sig om man behöver hjälp (UMO, BUP etc?)

Utbud

Har skolbiblioteket böcker/annat material som handlar om psykisk hälsa, stresshantering och liknande?

Hur ser beståndet ut när det gäller känsliga ämnen – finns det utbud av böcker osv som rör ämnen som kan vara känsliga, som sexualitet, identitet och liknande?

Hur tänker du kring representativitet eller inkludering i urvalet av litteratur? Anpassas urvalet på något sätt?

Förutsättningar

Pratas det om den psykiska hälsan hos eleverna i skolan? I relation till din roll? Inkluderas bibliotekarien i konversationen?

Ser du någon konflikt mellan den typen av arbete och de mer traditionella skolbiblioteksuppdragen?

Avslutande frågor

Finns det något annat du skulle vilja dela om dina erfarenheter kring skolbibliotekets roll för elevers psykiska hälsa och välbefinnande?

Bilaga 2: Informationsbrev

Hej,

Jag heter Mikaela Ragnwald och studerar masterprogrammet i biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet. Jag håller nu på att skriva mitt examensarbete om hur den verksamhet som sker på skolbibliotek kan främja elevers psykiska hälsa och välbefinnande. Inom ramen för studien gör jag intervjuer med verksamma skolbibliotekarier utifrån deras yrkesroll.

Exempel på frågor som jag är intresserad av att undersöka är:

- Vilken betydelse har skolbiblioteket som trygg plats?
- Vilken roll spelar relationen mellan bibliotekarien och eleverna?
- Hur ser du på nöjesläsningens betydelse för elevernas välbefinnande?

Intervjun beräknas ta ungefär ca 45-60 minuter och kommer att spelas in. Inspelningen kommer inte att spridas vidare och de som blir intervjuade inom ramen för uppsatsen kommer att pseudonymiseras. Deltagande är frivilligt och du har möjlighet att avbryta din medverkan tills dess att uppsatsen är inlämnad. Jag är mycket tacksam om du har möjlighet att delta!

Med vänliga hälsningar,

Mikaela Ragnwald

Kontaktuppgifter:

mragnwald@gmail.com

Handledare: Lisa Engström

lisa.engstrom@kultur.lu.se